

TEK PARTİ DÖNEMİ'NDE İZMİR'DE CUMHURİYET HALK PARTİSİ: MÜFETTİŞLİK RAPORLARI ÜZERİNDEN YENİ BİR DEĞERLENDİRME (1936-1937)

Fatih SELÇUK*

Araştırma Makalesi

DOI: <https://doi.org/10.47088/utad.1528225>

Öz

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan tarihsel seyrinde daima önemli bir şehir olarak bilinen İzmir, bu önemini Cumhuriyet döneminde de sürdürmüştür. Cumhuriyet'in sembol şehirlerinden olan İzmir gerek nüfusu gerekse diğer özellikleri bakımından Türkiye'nin diğer illerine nazaran farklı bir yerde durmakta, çoğunlukla İstanbul'un ardından gelmektedir. Bu durumda, Tek Parti Dönemi siyasetinde İzmir ayrı bir öneme sahip olmuştur. İzmir'in bu özelliği, 1930 yılında Atatürk'ün inisiyatifi ile girişilen Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) tecrübesinde de açık bir şekilde görülmüştür. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), ilk defa bu tecrübe ile taşradaki gücünün ne denli zayıf ve kırılğan olduğunu fark etmiş ve bundan sonraki süreç bu zayıflığa karşı düşünülen çareler ekseninde ilerlemiştir. Mevcut literatür, genel olarak CHP'nin 1930'lardan 1940'lara giden tek partili süreçte taşradaki zayıflığının büyük oranda sürdüğüne işaret etmektedir. İzmir üzerine daha önce yapılan çalışmalarda ise bu tür bir hipotez öne sürülmemiştir. Bu makalede, 1936 ve 1937 yıllarında CHP'li iki Milletvekili ve Parti Müfettişi tarafından İzmir'deki CHP teşkilatları hakkında hazırlanan raporlar üzerinden, CHP'nin taşradaki konumuna İzmir penceresinden bakılmaktadır. Makalede İzmir üzerinden elde edilen bulgular, CHP'nin taşrada genel olarak zayıf, etkisiz, denetimsiz ve büyük oranda devletin himayesi altında bulunan bir siyasi parti özelliği gösterdiği şeklindedir. Bu bakımdan makale, tek parti döneminde CHP'nin totaliter veya otoriter bir tek parti olduğu yönündeki tezlerin partinin teşkilat olarak İzmir'de arz ettiği manzara üzerinden tartışmaya açılabilirliğini öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, İzmir, Taşra, Tek Parti Dönemi, Türk Siyasi Hayatı.

REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY IN İZMİR IN THE SINGLE PARTY PERIOD: A NEW EVALUATION THROUGH INSPECTORATE REPORTS (1936-1937)

Abstract

İzmir, which has always been known as a significant city in the historical course from the Ottoman Empire to the Republic of Türkiye, has maintained this importance during the Republican period. İzmir, one of the symbol cities of the Turkish Republic, stands in a different place compared to other provinces of Türkiye in terms of its population and other characteristics, often following İstanbul. In this case, İzmir had a special importance in the politics of the single party period. This characteristic of İzmir was clearly seen in the experience of the Free Republican Party (SCF), which was initiated on Atatürk's initiative in 1930. It was during this experience that the Republican People's Party (CHP) realized for the first time how weak and fragile its power in the provinces was, and the following process proceeded on the axis of remedies against this

* Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, e-posta: fatihselcuk35@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0505-0539>

weakness. The existing literature generally indicates that the CHP's weakness in the provinces continued to a great extent during the single-party period from the 1930s to the 1940s. Previous studies on İzmir have not put forward such a hypothesis. This article examines the CHP's position in the provinces from the perspective of İzmir through the reports prepared by two CHP deputies and a party inspector on the CHP's organizations in İzmir in 1936 and 1937. The findings of the article in İzmir suggest that the CHP in the provinces was generally weak, ineffective, uncontrolled and largely under the patronage of the state. In this respect, this article argues that the thesis that the CHP was a totalitarian or authoritarian single party during the one-party period can be discussed through the organizational landscape of the party in İzmir.

Key Words: İzmir, Province, Republican People's Party, Single Party Period, Turkish Political Life.

Giriş

İzmir, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan tarihsel seyirde daima önemli bir şehir olmuştur. Kozmopolit yapısı, Akdeniz'de önemli bir limana ev sahipliği yapması ve Anadolu'nun adeta dünyaya açılmasını sağlayan konumu, İzmir'i ön plana çıkaran etkenlerdir. Aynı zamanda bu şehir, I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinin ardından verilen Türk Milli Mücadelesi açısından da sembolik bir değere sahiptir. İzmir, onu önemli kılan tüm bu etkenleri Cumhuriyet'in ilk yıllarına tekabül eden ve "*Tek Parti Dönemi*" olarak da adlandırılan tarihsel dilimde de korumuştur. Bu makale, Tek Parti Dönemi İzmir'ini siyasi bir açıdan ele almaktadır. İzmir'in kurtuluşundan kısa bir süre sonra kurulan ve yirmi yılı aşkın bir süre boyunca kesintisiz olarak tek başına iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Tek Parti Dönemi'nde incelenecek herhangi bir siyasi meselenin tam ortasında bulunması bakımından, bu makalenin temel konusudur.

Tek Parti Dönemi İzmir'inde CHP, tespit edilebildiği kadarıyla, ilk olarak Serap Tabak tarafından 1995 yılında müstakil bir makale olarak incelenmiştir. Makale, büyük oranda yerel basın üzerinden, 1928-1930 yıllarında İzmir'deki CHP teşkilatını ve faaliyetlerini ele almaktadır.¹ Tabak'ın ardından Oktay Gökdemir tarafından kaleme alınan ve CHP'nin İzmir'deki teşkilatının kuruluşunu konu edinen kısa bir yazı da söz konusudur.² Yalnızca belirli dönemleri kapsayan bu ilk örneklerin ardından Tek Parti Dönemi'nde İzmir'de CHP'yi kapsamlı bir şekilde inceleyen ilk çalışma Demet Öztekli Vural tarafından kaleme alınan yüksek lisans tezidir. Vural'ın kapsamlı tezi, CHP'nin 1923-1938 yılları arasında İzmir'deki teşkilat yapısını arşiv belgeleri ve yerel basın üzerinden incelemektedir. Bu tez, büyük oranda İzmir'deki CHP

---

¹ Serap Tabak, "Serbest Cumhuriyet Fırkası Denemesinden Önce İzmir'de Cumhuriyet Halk Fırkası (1928-1930)", *Toplumsal Tarih*, Cilt: 16, Sayı: 3, 1995, ss. 42-47.

² Oktay Gökdemir, *Cumhuriyet'in 90 Yıllık Çımarı CHP*, 1. Baskı, Yakın Kitabevi, İzmir, 2013, ss. 209-213.

İlyönkurulunun³ kaleminden çıkan ve daha çok merkeze yönelik bir dil kullanan belge ve raporları kronolojik bir şekilde incelemekte ve genel olarak onları aktarmakla yetinmektedir.⁴ Vural'ın yanı sıra Zeynep Yılmaz'ın doğrudan merkezin görevlendirdiği parti müfettişlerinin raporları üzerinden 1935-1950 tarihleri arasında İzmir'i incelediği yüksek lisans tezini de zikretmek gerekmektedir. Bu tez, ilgili tarih aralığında İzmir'de CHP'yi değil, İzmir'in bütününe ele almaktadır; fakat konu büyük oranda dönemin tek partisi olan CHP ile de ilgilidir. Yılmaz bu tezinde raporları kronolojik değil, kategorik olarak ele almakta ve tıpkı Vural'da olduğu gibi daha çok belgeleri aktarmakla yetinmektedir.⁵ Tezin sonuç kısmı, raporların genel bir özeti niteliğindedir.⁶

Gerek Vural'ın gerekse Yılmaz'ın kaleme aldıkları tezler, Tek Parti Dönemi İzmir'ine dair salt bilgiye –belge ve raporlara– doğrudan ulaşabilmek bakımından değerli olabilir. Fakat her iki çalışmada da kaynak tenkidinin sınırlı tutulduğu ve Tek Parti Dönemi İzmir'inde CHP'nin genel durumunun neden-sonuç ilişkisine oturtularak belirli bir hipoteze varılmadığı görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, her iki çalışma büyük oranda ayna tutmakla yetinmektedir. Raporlar incelenirken, aslında raporların hemen her yerinden çıkarılabilecek olan bir sonucun büyük oranda göz ardı edildiği izlenimi doğmaktadır; aslında raporlar, İzmir'deki CHP teşkilatının, özellikle kazalardan itibaren zayıf, etkisiz ve denetimsiz olduğunu ortaya koymaktadır.⁷ Her ne kadar İzmir gibi yerel bir örnek üzerinden bu tespit daha önce yapılmamış olsa da, CHP'nin taşra ile olan

---

³ Yönkurul, o dönemde parti yönetim kurulunu ifade etmek için kullanılan bir terimdir. İllerde İlyönkurul, kazalarda ise Kazayönkurul şeklinde ifade edilmektedir. Resmi kaynaklarda bazen “Yönkurul” bazen de “Yönkurulu” şeklinde yazılabilmektedir. Bu ifadenin kullanımı için bkz. C.H.P. Tüzüğü (*Partinin Dördüncü Büyük Kurultayı Onaylamıştır Mayıs 1935*), Ulus Basımevi, 1935, ss. 13-24.

⁴ Demet Öztekinli Vural, “İzmir'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Kuruluşu ve Teşkilatlanması (1923-1938)”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir, 2017.

⁵ Zeynep Yılmaz, “CHP Parti Müfettişlik Raporlarına Göre İzmir (1935-1950)”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Uşak, 2019.

⁶ Yılmaz, *a.g.t.*, ss. 130-133. Tüm bunların yanında, doğrudan CHP'yi konu edinmese de, Fevzi Çakmak'ın Tek Parti Dönemi'nde İzmir'de seçimleri incelediği çalışması da dönemin tek partisi olması bakımından büyük oranda CHP ile ilgilidir. Fevzi Çakmak, *İzmir Siyasi Hayatında Seçimler (1908-1945)*, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, ss. 93-328.

⁷ Bu konuda CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in 24 Nisan 1936 tarihinde CHP Genel Başkanlığı'na gönderdiği bir yazı, genele yayılabilecek olan bu tezin adeta bir özeti niteliğindedir. Peker, partilerden gelen müfettiş raporlarının incelendiğini ifade ederek, parti teşkilatlarında yaygın bir alışkanlık haline gelen “ihmal ve kayıtsızlıkları” altı madde halinde ve iki sayfa olarak özetlemektedir. Bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 3, Gömlek No: 12, Sıra No: 30. Bundan sonraki kullanımlarda: *BCA CHP Kataloğu*.

ilişkilerini ele alan çalışmaların elde ettikleri bulgular, vilâyet ve bölge nezdinde bazı farklar olabilmekle birlikte, büyük oranda birbirini tamamlamaktadır.

İlk olarak Murat Metinsoy, Tek Parti Dönemi'nde CHP-Taşra ilişkileri üzerine kaleme aldığı kapsamlı makalesinde şu sonuca ulaşmaktadır:

“Birkaç büyük merkezde legal ve örgütsel anlamda rakipsiz olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin taşradaki işleyişine ve örgütsel kapasitesine bakıldığında, bugüne kadar CHP'nin merkezdeki haline bakılarak ulaşılan sonuçlardan farklı bir manzara ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, parti teşkilatı, sanıldığı gibi merkezde alınan kararları, elitlerin hedef ve ideallerini gerçekleştirebilecek kapasiteye ve donanıma sahip değildir. Tek-partinin taşradaki mevcudiyetiyle ilgili olarak göze çarpan en çarpıcı gerçekliklerden biri, parti teşkilatının etkisizliği, disiplinsizliği, düzensiz ve aksak işleyişi, teknik, mali ve altyapısal imkânsızlıklarıdır. Herhangi bir rakibi olmayan CHP'nin siyasetinin yaygın olarak devletçi, müdahaleci ve aşırı bürokratik-otoriter olarak nitelenmesine karşın, partinin ve devletin taşradaki görünümünü üzerinden yapılacak bir değerlendirme bu nitelermeleri tartışmaya açacak veriler sunmaktadır. [...] [CHP'nin birkaç büyük şehir merkezinde görülebilen varlığına karşın] taşradaki parti örgütlerine ve işleyişine bakıldığında bambaşka bir CHP fotoğrafı ortaya çıkmaktadır ki, bu fotoğraf, CHP'nin imajını değil, ülkenin büyük kısmındaki gerçeklik halini sunmaktadır. [...] Tek-parti, kuşkusuz, tekti. Özellikle büyük kent merkezlerinde önemli bir otoritesi vardı; ama ülkenin büyük bir bölümünü temsil eden taşrada, sanıldığı aksine ne güçlü ve topluma nüfuz edebilmiş durumdaydı, ne de diğer otoriter parti-devletlerindeki gibi rasyonel, bürokratik ve uzmanlaşmış bir işbölümüne göre işleyen bir etkili yapıya sahipti.”⁸

Cemil Koçak, 1930-1950 tarihleri arasında CHP'nin Akdeniz illerindeki teşkilatlarını doğrudan parti müfettişlik raporları üzerinden incelediği hacimli çalışmasında şu sonuca ulaşmaktadır:

“[...] Vilâyet idâre heyetlerinin kendilerine bağlı olan teşkilât kademelerini denetlemeleri gerekirken; bu denetim, çok kez ancak kazâlarla sınırlı kalıyordu ki, bâzen o bile eksikti. Daha alt kademelerdeki denetimler, kazâ idâre heyetlerinin inisiyatifine kalmıştı; fakat onların da denetimi neredeyse yok gibiydi. Nâhiye, bucaklar dâhil daha alt kademe teşkilât kademeleri, özellikle ocakların denetimi, raporlardan anlaşıldığı kadarıyla, neredeyse hiç mertebesindeydi. Alt kademelerin bir üst kademeye rapor vermeleri de, çok güç ve gecikmeyle işleyen bir süreçtir. Ayrıca, verdikleri bilgilerin de denetimi neredeyse imkânsızdı. Bu durumun birkaç önemli nedeni vardı. İlk neden, denetimi gerçekleştirecek kadroların eksikliğiydi. Bir başka neden, denetimi gerçekleştirmek için yeterli mâli imkânın bulunmamasıydı. Ama bütün bunlar olsaydı bile, pek çok yerde ulaşım ve haberleşme imkânlarının yetersizliği, zâten sürekli ve etkili

---

⁸ Murat Metinsoy, “Kemalizmin Taşrası: Erken Cumhuriyet Taşrasında Parti, Devlet ve Toplum”, *Toplum ve Bilim*, Sayı:118, 2010, s. 154.

bir denetimi imkânsız kılıyordu. Bu anlamda CHP teşkilâtı, genellikle birbirinden kopuk ve habersiz yaşayan bir organizmaydı. Kimsenin kimseye karışmadığı ve müdahale etmediği bir ortam, muhtemelen bütün teşkilâtı rahatlatıyordu. [...] CHP'nin taşra teşkilatı, yıkık döküktü. Kurulduğundan çok uzun yıllar sonra bile bu konuda ciddîye alınabilecek bir adım atılmaması, raporlarda çok güzel bir şekilde dile getirilmektedir. 1923 yılında kurulan bir partinin; meselâ aradan geçen yirmi yıldan sonra bile, üstelik tek-parti idâresinde ve devlet desteğinde olmasına rağmen, hâlâ taşra teşkilât kademelerinde ciddî sorunlar yaşaması, belki de okuyucu açısından şaşırtıcı gelebilir. Şimdi genel olarak bakıldığında; yerelde CHP teşkilâtı, hiçbir dönemde etkili değildi. Vilâyet merkezlerinde idâre heyetleri bir miktar ele avuca geliyordu; gerçi bu aşamada da sorunlar büyüktü, ama hiç olmazsa elle tutulur bir örgütlenmeden söz etmek mümkündür; fakat bir alt basamakta olan kazâ yönetimleri için aynı şey söylenemezdi doğrusu... Bu aşamada sıkıntılar artıyor ve çözümü de güçleşiyordu. Pek çok raporda dile getirilen kazâlarda bile teşkilâtın hemen hemen hiç olmadığı gerçeği; CHP'nin taşradaki varlığını ortaya koyan en önemli tesbittir. Vilâyet idâre heyetleri için de aynı durum söz konusu olabiliyordu; teşkilâtın alt kademelerinde idâre heyetlerinin çalışmaları hayli güdüktü. İdâre heyeti toplantılarının uzun aralıklarla yapılması; bâzı mevsimlerde hiç yapılmaması gözle görülür bir gerçektir. [...] CHP'nin yalnızca siyâsî ve ideolojik olarak değil, fakat mâlî bakımdan da devlete ve yerel yönetimlere bağlı ve bağımlı olması söz konusuydu. [...] [Bu bakımdan] CHP'nin taşrada etkin olabilmesi, partinin siyâsal kadrolarının çabalarından çok, devletin partiye yardımlarının bir eseri olabilirdi; [...]"⁹

Metinsoy ve Koçak'ın ardından Tülay Aydın, CHP'nin taşra ile olan ilişkilerini kapsamlı bir şekilde incelediği doktora tezinde şu sonuca ulaşmaktadır:

“Bütün bu durumlar dikkate alınrsa partinin taşra örgütlerinin parti merkezinden gelen dilekleri uygulayabilecek şartlardan yoksun olduğu, bu sebeple bu örgütlerin zayıf ve pasif bir konumda yer aldığı görülmektedir. Parti örgütleri, hem yeterli donanım ve olanaklardan hem de partiyi ileri götürecek olan insan gücünden yoksun bir görüntü içerisinde. Nitekim CHP'nin geniş bir örgüt ağına sahip olduğunu sunan bu çalışma, teşkilatlardan çoğunun sadece ismen mevcut olduğu ve gerçek anlamda bir teşkilata sahip olmadığını göstermektedir. Bilhassa, ilçe, nahiye ve köylerde parti kurumsallığının sağlanamadığı bilinmektedir. Kırsal bölgelerde nahiye ve ocak teşkilatlarının içinde bulunduğu durum dikkat çekicidir. Bazı ilçelerin nahiye örgütü başkanlarının dahi merkezden atandığı ve bu yerlerde parti teşkilatı namına hiçbir şey olmadığı görülmüştür.”¹⁰

⁹ Cemil Koçak, *CHP ve Taşra (1930-1950 Akdeniz Bölgesi)*, Cilt: 1, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 689-693.

¹⁰ Tülay Aydın, “Tek Parti Döneminde CHP'nin Taşra Örgütlenmesi ve Merkez-Taşra İlişkileri (1935-1945)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kahramanmaraş, 2018, s. 293.

Diğer yandan, konusu itibariyle Türkçe literatürde ilklerden olan *Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi* başlıklı çalışmasında Mehmet Kabasakal da konuyla ilgili olarak şu tespitte bulunmaktadır: “[CHP’nin] Taşra örgütlerine gelince, bunlar, tek-parti yönetimi sırasında, yurttaşlarla parti merkezi ve hükümet arasında bir kanal olmanın ötesinde fazla bir işlev görmemişlerdir. Yerel parti örgütlerinin, siyasal yaşamda etkinlik kazandığı dönem, Demokrat Parti iktidarı yıllarıdır.”¹¹ Mete Kaan Kaynar’ın konuyla ilgili tespiti de diğerlerinden çok farklı değildir: “Partinin örgütsel yapısı zayıf ve kağıt üzerindedir; devlete şekil vermemekte, aksine onun tarafından şekillendirilmektedir; sözün özü CHP, erken dönem Cumhuriyet politikalarının (filiyatının) faili değil mefulüdür.”¹² CHP’nin taşradaki durumuna dair bu saptamalara ek olarak, bütünsel bir hipoteze giden yolda önemli örnekler olarak nitelendirilebilecek yerel ölçekli diğer çalışmalar da CHP’nin Tek Parti Dönemi taşrasında zayıf bir görünümde olduğuna dair çok sayıda veri sunmaktadırlar.¹³

Tüm bu bilimsel değerlendirmelerin yanında, dönemin siyasi tanıklıklarına başvurulduğunda manzara daha açık bir hal almaktadır. İsmet İnönü’nün en yakınlarından Nihat Erim, mevcut durumun uzun yıllar devam ettiğini gösterircesine, 26 Eylül 1947 tarihli günlüğüne şu notu düşmektedir: “Halk Partisi bence birçok yerlerde boş bir kadrodan ibarettir. Havadadır.”¹⁴ Erim’in bu satırları kaleme aldığı günlerde gerçekleştirilen CHP Kurultayı’nda ilk defa açık bir şekilde konuşma şansı yakalayan taşra örgütü delegeleri de partinin yıllardır

---

¹¹ Mehmet Kabasakal, *Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*, 1. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 238.

¹² Mete Kaan Kaynar, “Türkiye’nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 26.

¹³ A. Yavuz Ergun, *CHP’li Menderes (1931-1945)*, 1. Baskı, Boyut Kitap, İstanbul, 2017, ss. 64-114; Faysal Mayak, “Cumhuriyet Halk Partisi’nin Konya’daki Teşkilat Yapısı Ve Faaliyetleri Hakkında Adnan Menderes’in Teftiş Raporu (1935)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 12, 2007, ss. 165-192; Cevdet Teke, “Adnan Menderes (Ertekin)’in Teftiş Raporuna Göre İçel Parti Teşkilatı”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cumhuriyet Özel Sayısı*, 2023, ss. 365-375; Koçak, *CHP ve Taşra*, ss. 686-708; Güneş Şahin, “Chp Parti Müfettişlik Raporları’na Göre Kırşehir’de Siyasi, Sosyal Ve Ekonomik Hayat (1936-1947)”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Sayı: 21, 2016, ss. 79-108; Tuğba Aldemir, “Chp Parti Müfettişlik Raporlarına Göre Niğde (1938)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 6, 2023, ss. 1978-1994; Ayşe Aydın, “Cumhuriyet Halk Partisi Müfettişlerinin ve Milletvekillerinin Gezi Raporlarına Göre Konya-Ereğli (1935-1942)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, 2023, ss. 438-458; Sedat Karadeniz, “Cumhuriyet Halk Partisi Teftiş Raporlarında Zonguldak (1938-1940)”, *Genç Mütefekkirler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2024, ss. 47-80; Suat Akdeniz, “Teftiş Raporlarına Göre Cumhuriyet Halk Partisi Ankara Teşkilatının Durumu (1936-1937)”, *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 12, 2023, ss. 139-164.

¹⁴ Nihat Erim, *Günlükler (1925-1979)*, haz. Ahmet Demirel, Cilt: 1, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 195.

katı bir şekilde merkezden idare edildiğine ve taşra teşkilatlarının zayıf kaldığına vurgu yapmaktadırlar.¹⁵

Mevcut veriler göz önüne alındığında, Tek Parti Dönemi'nde CHP'nin taşra ile olan ilişkisinin merkezden yerele (çevreye) inildikçe sanıldığından çok farklı bir manzara arz ettiği söylenebilir. Bu makalede İzmir örneği üzerinden öne sürülen tez, Tek Parti Dönemi olarak adlandırılan siyasi dönem içerisinde Türkiye'yi tek başına idare eden CHP'nin gerçekte bir tek partiden beklenmeyecek ölçüde zayıf bir teşkilatlanmaya sahip olduğu ve ülke nüfusunun esas kısmını oluşturan taşrada kitleleri kendi ilkeleri ekseninde sürükleyebilecek bir varlık gösteremediğidir. Bu bakımdan makale, Türkiye'nin tek partisi olan CHP'nin totaliter olmak bir yana, otoriter bir tek parti dahi olamayacak kadar zayıf ve etkisiz bir siyasi parti olduğunu öne sürmektedir. Bu değerlendirme, CHP Genel Sekreterliği'nin talimatıyla bizzat bu konuda görevli milletvekilleri tarafından kaleme alınan iki teftiş raporu üzerinden mukayeseli bir şekilde yapılmaktadır.¹⁶

Raporlardan birincisi 1936 yılı Nisan'ında Giresun Milletvekili İsmail Sabuncu tarafından,¹⁷ ikincisi ise 1937 Kasım'ında Ordu Milletvekili Ahmet Hamdi Yalman tarafından kaleme alınmıştır.¹⁸ Her iki raporda da ilgili yıllarda İzmir'deki CHP teşkilatları, CHP'nin İzmir'deki genel durumu ve ilişkilerine dair incelemeler yer almaktadır. Sabuncu'nun raporu Yılmaz'ın ilgili yüksek lisans tezinde –yalnızca yazarın gerekli gördüğü kısımlarda- yer bulmuştur.¹⁹ Yalman'ın raporu ise Vural'ın yüksek lisans tezinde zikredilmiş, tamamına tezin ek kısmında yer verilmiş, fakat raporun çok az bir kısmı tez içerisinde kullanılmıştır. Raporun yalnızca İzmir'deki basın, halkevleri ve gençlik teşkilatlarına dair sınırlı bir aralığında yararlanılmış, parti teşkilatları ile ilgili bölümlerine ise hiç değinilmemiştir.²⁰ Bu makalede her iki raporun da tamamı kullanılmakta, belgelerin okunması ve değerlendirilmesi ise daha farklı bir seyir izlemektedir.

---

¹⁵ C.H.P. *Yedinci Büyük Kurultayı*, 1947, ss. 85-364.

¹⁶ CHP'de parti müfettişliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Koçak, "Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti Müfettişliği", *Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan*, 1. Baskı, İstanbul Barosu Yayını, İstanbul, 1992, ss. 459-494; Cemil Koçak, "Tek Parti Döneminde CHP Parti Müfettişliği'ne İlişkin Ek Bilgi(ler)", *Mete Tunçay'a Armağan*, der. Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 675-681. Aydın, CHP'de parti müfettişliği hakkında "[taşrada] hemen hemen tek kontrol mekanizmasının parti müfettişlerinden ibaret kalması önemli bir detaydır." ifadelerini kullanmaktadır. Bkz. Aydın, *a.g.t.*, s 291.

¹⁷ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

¹⁸ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

¹⁹ Yılmaz, *a.g.t.*, ss. 27, 42, 47-49, 51, 61-62, 72, 74, 91, 105-107, 115.

²⁰ Vural, *a.g.t.*, ss. 129-130, 173-194.

İlk olarak bir yıl ara ile birbirini izleyen iki farklı raporun bu makalede bir arada kullanılma nedenini belirtmek gerekmektedir. İlgili müfettişlik raporlarının kaleme alındıkları tarih aralığı, kurulduğu ilk günden bu yana gerçek bir siyasi parti olma yolunda –daha çok gelişmelerin getirdiği ya da zorladığı süreçler içerisinde- adımlar atan CHP açısından önemli gelişmelerin yaşandığı yıllardır. CHP, 1930 yılında ilk çok partili seçim rekabetine girdiği Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) karşısında gerçek bir siyasi parti örgütlenmesinin nasıl olması gerektiğini açık bir şekilde tecrübe etmiştir.²¹ O günlerde Yakup Kadri Karaosmanoğlu, köşesinde şunları yazmaktadır:

“S.C.Fırkasının teşekkülü esnasında vuku bulan bazı hâdiseler, C. H. Fırkasına, siyasî teşkilat itibarile epeyce zayıf olduğunu ispat etti. Doğrusu S. C. Fırkasının teessüsünden beklenen faydaların hiç biri olmadı ama, hükümet fırkâsına haylı faydası dokundu. Onun sayesinde üstü örtülü birçok realiteler, bütün çıplaklıkları ile gözümüze çarptı. Meğer, S. C. Fırkası meydana çıkıp da hakikî vaziyeti örten perde kalkmasaydı, biz, daha uzun müddet gaflet uykusunda kalacaktık ve belki, bu uykudan, günün birinde, epeyce şiddetli bir sadme ile uyanacaktık. Gerçi, şimdi, o fena uykudan uyanmış bulunuyoruz. Fak[al]t kim iddia edebilir ki uyku sersemliğimiz tamamile dağılmıştır? Henüz, gözlerimizi oğuşturmakta olduğumuz muhakkaktır. Bu itibar ile, fırka teşkilatının ıslahı veya kuvvetlendirilmesi için katî ve sarih tedbirler almak zamanının gelip gelmediğini kestirmek oldukça zordur. Bizce, C. H. Fırkasının zayıflık sebepleri bile, henüz lâyikiyle taayyün etmemiştir.”²²

SCF tecrübesinden hemen sonra CHP, 1931 yılında Atatürk tarafından Parti Genel Sekreterliği'ne getirilen Recep Peker'in öncülüğünde rejim içerisinde öncü olabilecek gerçek bir parti hüviyetine kavuşmaya yönelik adımlar atmıştır. İlk olarak 1931 Kurultayı ile parti tüzüğünde önemli değişiklikler yapılmış ve aynı kurultayla parti ilk defa esaslı bir programa sahip olmuştur.²³ 1935 Kurultayı

²¹ Yakup Kadri [Karaosmanoğlu], “C. H. Fırkası”, *Hâkimiyeti Milliye*, 29 Teşrinisani [Kasım] 1930, s. 1; Ali Naci [Karacan], “Halk Muztarıdır!”, *İnkılâp*, 24 Teşrinisani [Kasım] 1930, s. 1; Ali Naci [Karacan], “Bizim Fırkanın Acınacak Hali”, *İnkılâp*, 24 Teşrinisani [Kasım] 1930, s. 1; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 418. Ayrıca bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1981, ss. 245-273; Cem Emrence, *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008; Eyüp Öz, *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Muhalif Ege*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, 2019, ss. 37-127; Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 2. Baskı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997; Ahmet Gülen, *Kronolojik Serbest Cumhuriyet Fırkası Tarihi*, 1. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2022.

²² Yakup Kadri [Karaosmanoğlu], “C. H. Fırkası”, *Hâkimiyeti Milliye*, 29 Teşrinisani [Kasım] 1930, s. 1. Ayrıca bkz. Sena Döndü Göndürü, “1930 Yılı Sonlarında Cumhuriyet Halk Fırkası Taşra Teşkilatı: Heyet Raporları Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 66, 2020, s. 130.

²³ Cumhuriyet Halk Partisi, *On Beşinci Yıl Kitabı*, 1938, s. 7; C.H.F. *Nizamnamesi ve Programı*, T.B.M.M. Matbaası, Ankara, 1931; C.H.F. *Programı (Fırkanın Üçüncü Büyük Kongresi Tarafından*

da partinin ön plana geçmesi ve kuvvetlenmesi bakımından bir devamı niteliğinde olmuştur.²⁴ Aynı zamanda bu dönemin CHP içerisinde rejime istikamet verecek bir ideoloji tespit etme çabalarına da sahne olduğunu belirtmek gerekir.²⁵ Bunun yanında, ideolojiden bağımsız olarak, İtalyan ve Sovyet tek partili rejimleri de bu dönemin inceleme konusu olmuştur. Dışarıdaki rejimleri inceleyenler için asıl ilgi konusu olan, bu rejimlerin temelinde yer alan Faşizm yahut Marksizm ideolojileri değil, en uçtaki bir köye veya bir fabrikaya kadar örgütlü olan, devletin partiyi değil, partinin devleti yönlendirdiği, parti üyeliğinin bir önem arz ettiği, kitlelerin parti etrafında birleştiği, öncü, güçlü ve belirli bir ideolojisi olan bir tek parti sistemidir.²⁶ Atatürk tarafından görevinden alındığı 1936 yılına kadar geçen beş yıllık sürede Peker, her ne kadar literatürde pejoratif bir şekilde kullanımı yaygın olsa da, aslında, gerçek bir tek partinin nasıl olması gerektiği noktasında CHP'yi şekillendirmeye çalışmıştır.²⁷ Partinin daha etkin bir hale girecek şekilde çeşitli bürolara ayrılarak hiyerarşik bir yapıya kavuşması, halkevleri ve halk kürsülerinin kurulması, parti içi teftişlerin yaygınlaştırılması vb. uygulamalar Peker'in genel sekreterliği döneminde olmuştur.²⁸ Bu bakımdan Peker'in o günlerde Türkiye'yi idare eden kadro içerisinde tek partili bir rejimde siyasi partinin oynayacağı rolün önemini anlayan nadir bir kişilik olduğu ifade edilebilir.²⁹

Kabul Olunmuştur), Devlet Matbaası, İstanbul, 1931; *Cumhuriyet Halk Fırkası Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları (10-18 Mayıs 1931)*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

²⁴ C.H.P. *Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası (9-16 Mayıs 1935)*, Ulus, Basımevi, Ankara, 1935; C.H.P. *Tüzüğü (Partinin Dördüncü Büyük Kurultayı Onaylamıştır Mayıs 1935)*, Ulus Basımevi, 1935; *On Beşinci Yıl Kitabı*, 1938, ss. 7-8.

²⁵ Şevket Sürayya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro (İnkılâbın İdeolojisi)*, 1. Baskı, İstanbul Milliyet Matbaası, Ankara, 1932.

²⁶ Ali Naci [Karacan], "Biz Hürriyet Değil, Faşizm Gibi Bir İdare İstiyoruz!", *İnkılâp*, 15 Teşrinievel [Ekim] 1930, s. 1, 3; Ali Naci [Karacan], "Rusyada Nasıl Bir Komünizm, İtalyada Nasıl Bir Faşizm Varsa Bizde de Bir Kemalizm Olmalıdır", *İnkılâp*, 2 Kanunuevel [Aralık] 1930, s. 1; Falih Rıfki [Atay], *Yeni Rusya*, 1. Baskı, Ankara, 1931; Falih Rıfki [Atay], *Faşist Roma Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makidonya*, 1. Baskı, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, bty, ss. 5-53; Falih Rıfki [Atay], *Moskova Roma Ankara*, 1. Baskı, 1932. Bu yıllarda kaleme alınan ve bu tür bir arayışı yansıtan diğer eserlerden örnekler için bkz. Esat Öz, *Türkiye'de Tek-Parti Yönetimi Ve Siyasal Katılım: 1923-1945*, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 141; Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, 1. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983, ss. 31-42.

²⁷ Cemil Koçak, *Recep Peker Konuşuyor: "Disiplinli Hürriyet"*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 9-18 vd. Bu çalışmadaki söylev ve demeçlerinin dışında Peker'in 1935 Kurultayı'nda yaptığı konuşma onun bu konudaki görüş ve hedeflerini açıkça ortaya koymaktadır. Bkz. C.H.P. *Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası*, ss. 44-52.

²⁸ C.H.F. *Halk Hatipleri Teşkilatı Talimatı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931; C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1932; C.H.P. *Halkevleri Halkodaları 1932-1942*, byy, 1942; *Halkevleri 1932-1935 (103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı)*, bsy, bty. Ayrıca bkz. Öz, *Katılım...*, ss. 116-118; Ahmet İlyas ve Ebru Çoban, *CHP Genel Sekreterlik Büroları: Patrimonyal Devlet Geleneğinden Karizmatik Otoriteye (1931-1946)*, Kadim Yayınları, Ankara, 2020, ss. 93 vd.

²⁹ Koçak, *Peker*, ss. 9-18.

Bu düşünce içerisinde partiye gerçek bir hüviyet kazandırmaya çalışan Peker, 15 Haziran 1936 tarihinde Atatürk tarafından Parti Genel Sekreterliği görevinden alınmıştır.³⁰ Bu adımın hemen ardından 18 Haziran 1936 tarihinde altı maddelik bir kararname yayımlanarak Dahiliye Vekili (İçişleri Bakanı) CHP Genel Sekreteri, Valiler de CHP Vilâyet (İl) Başkanları yapılmıştır. Kararnamenin gerekçesinde “[Partinin] yüksek maksatları[nın] tahakkukunu kolaylaştırmak ve Partinin inkişafını arttırmak ve hızlandırmak için bundan sonra Parti faaliyetleriyle hükümet idaresi arasında daha sıkı bir yakınlık ve daha amelî beraberlik temin edilmesine Genbaşkurca karar veril[diği]” belirtilmektedir.³¹ Dikkat edilirse gerekçede parti ile devlet arasında bir yakınlık kurulmak istendiği görülür, bu bakımdan kararnamedeki ifadeler parti ile devlet arasında bir uzaklık olduğunun itirafı olarak değerlendirilebilir. Bu uzaklığı gidermek için düşünülen çözüm ise, her ne kadar gerekçede “Partinin inkişafını arttırmak ve hızlandırmak” hedefine atıf yapılmış olsa da, partinin devlete daha fazla, hatta tamamen tabii kılınması olmuştur. Bir diğer ifadeyle kararname, her ne kadar literatürün genelinde “parti-devlet birleşmesi/bütünleşmesi” olarak adlandırılrsa da, aslında CHP’nin devlet tarafından “yutulması” anlamına gelmektedir.³² Nitekim daha sonra CHP Genel Sekreterliği de yapacak olan o tarihin CHP İstanbul İlyönkurulu Başkanı Hilmi Uran, atılan bu adımı “zaten hükümet reisi olarak çalışan ve daima hükümetin yürüyüşüne ayak uydurarak vazife gören partinin artık görünüşteki istiklâline de son verme kararı” şeklinde tanımlayacaktır. Uran bunu ifade ederken, giderek kuvvetlenen partiye tahammül edilemediğine de dikkati çekmektedir.³³ CHP hakkında en temel başvuru kaynaklarından birini kaleme almış olan Milletvekili

---

³⁰ *Ulus*, 15 Haziran 1936; *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1936. Hasan Rıza Soyak, anılarında, CHP Genel Sekreteri Recep Peker’in görevden alınma sürecini anlatırken, bunun sebeplerinden biri olarak Peker’in birtakım tetkiklerinin ardından Almanya ve İtalya’daki tek parti rejimlerini örnek alan bir idare taslağı hazırladığını ve bunu Başbakan İsmet İnönü’ye de imzalatarak Atatürk’ün onayına sunmak üzere kendisine (Soyak’a) verdiğini anlatmaktadır. Soyak, Atatürk’ün Cumhuriyet’in varmak istediği hedefin bu olmadığını ifade ederek taslaktaki öneriyi kabul etmediğini iddia etmektedir. Bkz. Soyak, *a.g.e.*, ss. 61-63. Soyak’ın bu iddiası Peker’in görevden alınması ile pek çok defa bağdaştırılsa da, mesele pek çok bakımdan esaslı bir tetkike muhtaçtır. Bu konuda yapılan bazı değerlendirmeler için için bkz. Murat Yılmaz, “Recep Peker, CHF ve Bürokrasi: Kâzım Dirik Örnek Olayı Üzerinden ‘Parti-Devlet’ Uygulaması ve ‘Faşist Proje’”, *Metin Tunçay’a Armağan*, der. Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 683-705; Cemil Koçak, *Madalyonun Arka Yüzü*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2021, ss. 128-132. (“Hasan Rızâ Soyak Recep Peker’e Haksızlık Mı Etti?”)

³¹ *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1936; Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1930)*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 247-248; Cemil Koçak, “CHP-Devlet Kaynaşması (1936)”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 118, Ekim 2003, ss. 74-75. CHP, 29 Mayıs 1939 tarihinde toplanan beşinci kurultayında aldığı 7 Haziran 1939 tarihli bir kararla bu kararname hükümlerini iptal edecektir. Bkz. Hakkı Uyar, *Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi*, 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s. 328.

³² Koçak, “CHP-Devlet Kaynaşması (1936)”, ss. 74-79; Yılmaz, *a.g.m.*, s. 693.

³³ Uran, *a.g.e.*, ss. 247-249.

Fahir Giritlioğlu da bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır: “Memleketin tek partisi olan C.H.P. dahi, 1936 tarihinden sonra, memleketin siyasetinde, ne yol gösterici ve ne de, tenkit edici bir unsur olarak vazife ifa edemez hale getirilmiştir. [...] C.H.P. esasen, daima hükümetin görüşüne göre ayak uyduran ve hükümetin desteği ile yaşayan bir parti hüviyetinde idi. Buna rağmen: Parti olarak, dış görüşünü itibariyle bir istiklâli vardı. Görünüşündeki istiklâl, 1936 tarihli kararlar son buldu.”³⁴

Uyar ise, diğer yazarların ifadelerini tasdik edencesine, 1930’lu yıllara gelindiğinde “[CHP] il yönetimlerinin göreceli olan kendi inisiyatifleri ile hareket etme olanakları[nın] büyük ölçüde ortadan kaldırıldı[đını]” vurgulamaktadır. Uyar bu tespiti, 1931 Kurultayı’nda oluşturulan tüzüğe atfen yapmaktadır.³⁵ 1936 yılına gelindiğinde ise, aradan geçen beş yılın ardından gelen 18 Haziran kararnamesi ile CHP ve ona bağlı organlar, bağımsız hareket etme inisiyatiflerini hepten kaybetmiş görünmektedir. 1930’lu yılların CHP açısından arz ettiği bu manzara, makalede biri 1936 diğeri 1937 tarihli olmak üzere birbirini takip eden iki farklı parti müfettiş raporunun kullanılmasının temel sebebidir. Zira raporların biri 18 Haziran 1936 kararnamesinden önce, diğeri ise sonra kaleme alınmıştır. Bu ayrıntı, İzmir özelinden yola çıkarak Tek Parti Dönemi CHP’sindeki değişimi görmemizi sağlayacaktır.

1. İzmir’in Sosyo-Ekonomik Yapısına Dair Bazı Bilgiler

İzmir’in Türkiye’deki diğer pek çok şehre kıyasla dinamik bir şehir olduğu söylenebilir. Nitekim bu dinamizm, 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi (Okyar) Bey’in İzmir seyahati esnasında açık bir şekilde görülmüştür. Bu seyahatin bir neticesi olarak, Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) karşısında kitlesel muhalefetin belirgin bir şekilde açığa çıktığı ilk yer İzmir olmuştur.³⁶ İzmir, 1930’lu yılların ortalarına gelindiğinde de bu dinamizmini sürdürmektedir. Bu bakımdan İzmir’i Türkiye’nin diğer bölgelerinden ayrı tutmak, makalenin ortaya koyacağı tez açısından önemlidir.

Öncelikle İzmir’in 1935 tarihli nüfus sayım istatistiklerine bir göz atmak önem arz etmektedir. 1935 tarihli resmi sayıma göre İzmir’in nüfusu 596.850’dir.³⁷ İzmir’in şehir merkezinde 170.959, merkeze bağlı köylerinde ise 49.571 kişi yaşamaktadır.³⁸ İzmir’de merkez dışında on dört kaza (ilçe) daha bulunmakta olup, bu kazaların merkezlerinde 116.336, bu kazalara bağlı 641³⁹

³⁴ Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, Cilt: 1 1. Baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, s. 113.

³⁵ Uyar, *a.g.e.*, s. 248.

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Öz, *Muhaliif Ege*.

³⁷ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *Genel Nüfus Sayımı*, 20 ilkteşrin 1935, s. 4.

³⁸ *Genel Nüfus Sayımı*, s. 14.

³⁹ *A.g.e.*, s. 38.

köyde ise 259.984 kişi yaşamaktadır. Genel olarak bakıldığında, İzmir'in toplam nüfusunun 309.555'inin köylerde yaşadığı anlaşılmaktadır.⁴⁰ Bir başka ifadeyle, İzmir'de köylerde yaşayanların oranı %52, şehir yahut kaza merkezinde yaşayanların oranı ise %48'dir.⁴¹ Ufak bir hesap yapıldığında, İzmir'in merkezinde yaşayanların şehirdeki toplam nüfusun yaklaşık %29'unu temsil ettiği, İzmir'in merkezi dışında kalan on dört kaza merkezinde yaşayan nüfusun da şehirdeki toplam nüfusun %20'sini oluşturduğu görülmektedir. Kısacası, ilgili raporların kaleme alındığı dönemde İzmir nüfusunun büyük bir kısmı (yaklaşık %72'si) İzmir'in merkezinin dışında kalan kazalarda ve köylerde, yani "çevrede" yaşamaktadır.

İzmir, ekonomik ve demografik olarak pek çok bakımdan diğer Anadolu şehirlerinden farklı bir görünüm arz etmekte ve bu konuda çoğunlukla İstanbul'un ardından gelmektedir. İzmir nüfusunun yaklaşık %20'si ülke dışında (neredeyse tamamen Balkanlarda) dünyaya gelmiş olan mübadil yahut muhacirlerdir. Bu bakımdan İzmir Edirne, Tekirdağ ve Kırklareli'nin ardından en çok muhacir ve mübadile ev sahipliği yapan dördüncü şehirdir.⁴² Buna da bağlı olarak İzmir, ekonomik faaliyetler olarak Türkiye'nin genelinden ayrılmakta ve İstanbul'a en yakın görüntüyü arz etmektedir. İzmir'de erkek nüfusun %29.5'i toprak işleriyle, %12.8'i sanayi ve küçük sanatla, %6.2'si ticaretle, %3.7'si nakliye ile, %8.6'sı kamu ve serbest meslek ile, %0.5'i ev işleri ve şahsi işler ile ilgilenmekte olup, %38.7'si de ya mesleksizdir ya da mesleği bilinmemektedir. Kadınlarda ise bu oran %75.9 olup, kadınların %18.7'si toprak işlerinde, %4'ü ise sanayi ve küçük zanaat işlerinde çalışmaktadır; bir başka ifadeyle çalışan nüfusun çok büyük bir çoğunluğu erkektir. Genel olarak İzmir'de sanayi, ticaret ve zanaat gibi alanlarda çalışan nüfusun İstanbul'un ardından ikinci sırada geldiği görülmektedir.⁴³ Ayrıca İzmir genelinde erkekler arasında okuma yazma bilenlerin oranı %40.7, kadınlarda ise %18.5'dir. İzmir'deki toplam nüfus içerisinde ise okuma yazma bilenlerin oranı %29.8, bilmeyenlerin oranı da %70.2'dir. İzmir'in merkezinde manzara biraz daha farklılık arz etmektedir. Merkezde okuma yazma bilenlerin oranı %47.3, bilmeyenlerin oranı %52.7'dir.⁴⁴

Kısacası İzmir'de nüfusun geneli merkezin dışında yaşamaktadır. Buna rağmen İzmir, Türkiye geneline göre daha görece "şehirli" bir yerdir. Toprak ile uğraşma oranı Türkiye geneline göre daha düşük, buna karşın ticaret, zanaat ve sanayi ile uğraşma oranı ise Türkiye genelinden yüksektir. İş hayatında

---

⁴⁰ A.g.e., s. 14.

⁴¹ A.g.e., s. 22.

⁴² A.g.e., ss. 176-177

⁴³ A.g.e., ss. 336-337.

⁴⁴ A.g.e., ss. 208, 257-258.

bulunanlar çoğunlukla erkektir. Nüfusunun beşte biri mübadil ve muhacirlerden oluşmaktadır. Okuma yazma oranı ise İzmir merkezinde neredeyse yarı yarıya olsa da, nüfusun daha büyük bir çoğunluğunu oluşturan kaza ve köylerdeki okuma yazma bilenlerin oranı düşüktür.

2. İsmail Sabuncu'nun ve Ahmet Hamdi Yalman'ın CHP'nin İzmir Teşkilatına Dair Raporlarının İncelenmesi (1936-1937)

İzmir'deki CHP teşkilatları hakkında ele aldığımız ilk teftiş raporu 1936 yılında parti merkezi tarafından İzmir'e gönderilen Parti Müfettişi ve Giresun Milletvekili İsmail Sabuncu tarafından hazırlanmıştır. Bu görev Genel Sekreter Recep Peker tarafından 1936 Ocak'ında Sabuncu'ya tebliğ edilmiştir. Sabuncu 1936 yılının Şubat ve Mart aylarında otuz beş gün boyunca İzmir'deki CHP teşkilatını Vilâyet (İl), Kaza (İlçe), Kamun (Nahiye) ve Ocak hiyerarşisi içerisinde teftiş etmiş ve 1936 Nisan'ında raporunu Genel Sekreterliğe sunmuştur.⁴⁵ Bu süreçte partinin İzmir İlyönkurulu Başkanı, 1934 yılında bu göreve merkezden atanmış olan Yozgat Milletvekili Avni Doğan'dır.⁴⁶

İzmir'deki CHP teşkilatları hakkında ele aldığımız ikinci teftiş raporu 1937 yılında Ordu Milletvekili Ahmet Hamdi Yalman tarafından hazırlanmıştır. Yalman, Dahiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya'nın gönderdiği 7 Eylül 1937 tarihli "*emirle*", İzmir ve Manisa vilayetlerindeki parti teşkilatlarını ve halkevlerini teftiş etme görevini üstlenmiştir. 11 Eylül 1937 tarihinde İzmir'e giden Yalman'ın teftişi 30 Ekim 1937 tarihinde son bulmuş ve raporunu 30 Kasım 1937 tarihinde kaleme almıştır. Unutmamak gerekir ki bu tarihte dahiliye vekilinin CHP Genel Sekreteri, valilerin de parti il (vilâyet) başkanı yapılmasının üzerinden bir yılı aşkın bir süre geçmiştir. Bu süreçte CHP'nin İzmir İlyönkurulu Başkanlığı görevine, 9 Ağustos 1935'ten beri İzmir valiliği görevini yürüten Fazlı Güleç atanmıştır.⁴⁷

2.1 CHP İzmir Vilâyet (İl) Teşkilatı

Her iki müfettiş, CHP'nin İzmir İlyönkurulu hakkında son derece olumlu intibalar aktarmaktadır. 1936 Şubat'ında İzmir'e gelen Sabuncu'ya göre İzmir'de "*Merkez yönetim kurulu üyeleri arasında tam bir ahenk ve sevgi*" vardır. Sabuncu, İlyönkurulda "*iş başına getirilen*" kişilerin hepsinin muhitte "*eyi [iyi] tanınmış, şahıslarına sevgi ve muhabbet telkin edebilmiş kıymetli arkadaşlar olduğunu takdir ile gör[müştür]*".⁴⁸ 1937 Eylül'üne gelindiğinde Yalman da Sabuncu ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Ona göre CHP'nin İzmir İlyönkurulu üyeleri halkın sempatisini

⁴⁵ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

⁴⁶ Yozgat Milletvekili Avni Doğan, 1934 yılında bir önceki parti İlyönkurul Başkanı Hacım Muhittin (Çarıklı) yerine atanmıştır. Bkz. Vural, a.g.t., s. 86.

⁴⁷ Vural, a.g.t., s. 110.

⁴⁸ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

kazanmış, değerli kişilerdir. Yalman, “*Halkımızın partimize candan bağlılığı ve parti teşkilatımızın başında bulunanlara karşı sevgi ve saygısı*” karşısında son derece memnun olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, “*Büyük halaskârın [Atatürk’ün] başkanlıkları ile partimize şeref vermeleri halkın partimize karşı bu sevgi ve saygısının esas kaynağı olduğuna şüphe yoktur.*” Partiyeye olan sevgi ve saygı “*eskiden pek karışık ve dedikodulu olduğu söylenen bu muhitlerde*” bu tür sorunları çözen bir etki yapmıştır.⁴⁹ Bu durum, “*Parti yön kurullarında bulunan arkadaşlar arasında hemen her yerde bir birlik ve bir ahenk göze çarpm[asından]*” anlaşılmaktadır.⁵⁰

Her iki müfettişin de İlyönkurul içerisindeki uyuma vurgu yapmaları önemli olmakla birlikte, İzmir halkının partiye yönelik gösterdiklerini ifade ettikleri sevgi ve saygının, İzmir halkından ziyade parti idaresi ile temas ettikleri anlaşılan müfettişlerin kendi değerlendirmeleri olması bakımından dikkate değerdir. Zira aynı İzmir’in yaklaşık altı yıl önce SCF tecrübesi sırasında bu şehri adeta muhalefetin bir sesi haline getirmiş olması unutulmamalıdır.⁵¹ Bu bakımdan, Koçak’ın da ifade ettiği gibi, halkın partiye yönelik tutumunun, halktan ziyade daha çok yereldeki parti idarecileri ile görüşmeler sağlayan ve buralardan bilgiler edinen müfettişlerin raporları ile değil, İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü arşivlerinin sunacakları veriler ile daha iyi anlaşılabilirdiği söylenebilir.⁵²

Genel olarak bakıldığında raporlarda İzmir’deki parti idaresinin bu iş için uygun ve özverili insanlardan oluştuğu ifade edilmektedir. Fakat Sabuncu’nun teftiş dönemi ile Yalman’ın teftiş dönemi arasında önemli bir fark vardır. Yalman raporunu kaleme aldığı sırada CHP’nin vilâyet (il) başkanlıkları valilerin uhdesine verileli bir yıl olmuştur. Bu bakımdan Yalman’ın raporu, ilgili kararın İzmir’de yarattığı kısa vadeli sonuçlara dair ipuçları içermektedir. Yalman’ın teftiş ettiği bazı Kazayönkurullarda kendisine, İzmir’de CHP İlyönkurul Başkanlığı’nın 18 Haziran 1936 tarihinde alınan kararla Vali Güleç’e devredilmesinden sonra “*parti çalışmalarının eskisi kadar feyzli olmadığı*” ifade

---

⁴⁹ Burada bahsedilen karışık ve dedikodulu ortam, Avni Doğan’dan önceki CHP İlyönkurul Başkanı Hacım Muhittin Çarıklı döneminde valilik ile yaşanan birtakım sıkıntılar ile ilgili olmalıdır. Çarıklı, İzmir’de Vali Kazım Dirik’in otoritesini zedelemek ve onun üzerine çıkmaya çalışmak gibi tutumları nedeniyle bizzat Atatürk tarafından görevden el çektilmiştir. Bkz. Soyak, *a.g.e.*, ss. 462-464. Atatürk’ün CHP İzmir İlyönkurul Başkanı Çarıklı’nın Vali Dirik’in otoritesini sarsan ve onun üzerinde tahakküm kurmaya çalışan hareketleri karşısında aldığı tutum, Atatürk’ün konuya bakışını göstermesi bakımından, partinin devlet ile olan ilişkilerinde 1936 kararına giden süreçte önemli bir örnek olarak görülebilir.

⁵⁰ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Öz, *Muhalif Ege...*; Gülen, *a.g.e.*; *Cumhuriyet, Son Posta ve Vakıf*, 4-10 Eylül 1930. Çakmak’ın aktardığı veriler, 1930 Belediye Seçimleri’nde SCF’nin İzmir’de, özellikle de merkez dışındaki kaza ve nahiyelerde, önemli bir başarı kazandığını göstermektedir. Bkz. Çakmak, *a.g.e.*, ss. 205-209.

⁵² Koçak, *CHP ve Taşra*, ss. 702-703.

edilmiştir. Bu düşüncede olanlara göre “halkın haklı dilekleri eskiden parti kurullarınca takip ve intaç olunur” iken, şimdi ise aynı zamanda parti başkanı da olan vali “parti tavassutlarına kıymet vermemekte ve her işi merasime uymak [istemekte] ve hükümet müesseseleri nezdinde umuma ait işler[le]” uğraşmaktadır. Yalman ise bu söylentilere pek ihtimal vermemekte ve “Tahkikatıma nazaran kıymetli arkadaşımız [CHP İlyönkur Başkanı ve Vali] Fazlı güleç için söylenen sözlerde pek hakikat yoktur, her muracaatı kabul ettiklerine ve parti yönkurullarının umuma ait işler hakkındaki dileklerine imkân nisbetinde hassasiyetle kıymet verdiklerine şüphe etmiyorum.” demektedir. Hatta ona göre, CHP’nin İzmir İlyönkurulunda böylesine “faziletli” bir kişinin bulunması son derece önemlidir.⁵³ Bu ifadeler arasında Yalman’ın daha çok hükümetin bu kararını onaylar ve ona karşı bir ifadeye bulunmamaya dikkat eder bir üslup kullanıyor olması kayda değerdir. Yine de raporunda yer verdiği bu ifadeleri, 1936 yılında devletin parti üzerinde pekiştirdiği hakimiyetinin ardından yerelde ortaya çıkan değişimi görmek bakımından da önemsemek gerekir. Zira kazalarda Yalman’a ifade edilen, 1936 tarihli kararnamenin ardından vilâyet bazında partinin daha da bürokratikleştiğidir. Bir bakıma bu, partinin dinamizmini kaybettiğine işaret etmektedir. Bu tür bir değerlendirmeyi, kararnamenin asıl muhatabı olması bakımından, doğrudan merkeze bağlı bulunan İlyönkuruldan beklememek gerekir; ancak kazalardaki parti idarecilerinin bu tür bir değerlendirme yapmış olmaları çok daha gerçekçi bir durumdur.

Sabuncu’nun raporunda yer almasa da Yalman’ın raporu CHP’nin İzmir İlyönkurulundaki işleyiş hakkında bilgiler de sunmaktadır. İlyönkurul üyeleri teşkilat, intihabat (seçim), parti kongreleri, dilek ve müracaatlar, teşekküllerin vazifeleri, spor ve gençlik, milli kültür, halk dersaneleri, matbuat (basın) ve parti neşriyatı, işçi teşkilatı, iktisat işleri, içtimai muavenet (sosyal yardım), partinin hukuki vaziyeti ve mali konularda çeşitli gruplara ayrılmıştır. 1937 yılı için bakılacak olursa toplantılarını muntazam bir şekilde yaptığı kaydedilen İlyönkurul, dokuz aylık süre zarfında 26 toplantı yapmış ve 102 madde hakkında karar almıştır. Ayrıca defterlerinin ve büro işlerinin muntazam işlendiği, hesap işlerinin talimata uygun olduğu ve demirbaşları ile sarf evrakının ise ihtimamla muhafaza edildiği belirtilmektedir.⁵⁴

Raporlarda İzmir’in merkezinde parti üye sayısı hakkında kapsamlı bir bilgi sunulmamaktadır. Buna rağmen Yalman, vilâyet (il) merkezinde partiye girmeyen serbest meslek erbabının az olduğunu ifade etmektedir. Eğer bu bilgi doğru ise, İzmir’in merkezinde üye oranının yüksek olduğu düşünülebilir; fakat ileride göreceğimiz üzere, parti idarecileri halkın genelinden ziyade, o muhitin

---

⁵³ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

⁵⁴ A.g.b.

“münevver” ve önde gelen kesiminin partiye üye olmasını önemsemekte ve kıstas olarak bunu almaktadır.

Raporlarda İlyönkurulun bütçelerine dair bilgiler de verilmektedir. Sabuncu, 1936 tarihli raporunda İzmir’deki parti teşkilatı içerisinde “*hemen hemen toplu parası olan tek yer*” olarak zikrettiği İlyönkurulun Belediye’den ve Mülki İdare’den önemli ölçüde destek gördüğünün altını çizmektedir. 1935 yılı için söylenecek olursa İlyönkurulun aza (üye) taahhüdünden 500, icardan (kiradan) 250, h. muhasebeden (Vilâyet Hususi İdaresi?) 11.010, Belediye’den (yardım) 5.000 olmak üzere toplam 17.000 liralık bir bütçesi vardır. Buradan, bütçenin yaklaşık üçte birinden fazlasının Belediye’den ve Vilâyet İdaresi’nden gelen yardımlarla sağlandığı anlaşılmaktadır.⁵⁵ Dolayısıyla, İzmir’de kendisine ait bir geliri olmayan CHP, mülki yardımın herhangi bir sebeple kesilmesi durumunda adeta parasız kalacaktır. Devlete olan bu bağımlılık, sonraki yıllarda daha da artmıştır. 1937 yılına gelindiğinde Yalman’ın raporundan İlyönkurulun bütçesinin geçen yıla oranla arttığı anlaşılmaktadır. Fakat 26.400 liralık bu yeni bütçenin 25.600 lirası, yani neredeyse tamamı Vilâyet İdaresi’nden karşılanmaktadır.⁵⁶ Burada yapılacak bir kıyaslama şu önemli veriyi sunmaktadır: Sabuncu’nun teftiş gerçekleştirdiği 1936 yılının başlarında İlyönkurulun bütçesinde “*Hususi İdare’nin*” yardımı bütçenin %30’una tekabül ederken,⁵⁷ Yalman’ın teftiş ettiği 1937 yılında bu oran neredeyse %100’e ulaşmıştır. Bir başka ifadeyle, 1937 yılında İzmir’de CHP İlyönkurulunun her türlü gideri tamamen devlet tarafından karşılanmaktadır. Bu, Yalman’ın ziyaretinden bir yıl önce alınan ve partiyi adeta devletin himayesi altına alan “*birleşme*” kararının somut bir sonucudur ve partinin devlete daha da fazla bağlı bir hale geldiğini göstermektedir.

2.2 CHP İzmir Kaza (İlçe) Teşkilatı

CHP’nin İzmir’deki teşkilatı, vilâyetin (il) ardından sırasıyla kazalar (ilçeler), nahiyeler (kamunlar) ve köyler şeklinde hiyerarşik bir biçimde örgütlenmiştir.⁵⁸ Kazalar bugünkü ilçelerin yerini tutan ve kaymakamlar tarafından yönetilen yerlerdir. 1936 yılındaki parti-devlet “*birleşmesi*”, yani valilerin partinin vilâyet başkanlıklarını da üstlenmesi kararı kazalar için uygulanmamış,⁵⁹ böylelikle CHP’nin Kazayönkurullarını idare eden kişi ve

---

⁵⁵ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1. Ayrıca İlyönkurulun harcama belgesi muntazam tutulmuş olmakla birlikte, borcu da yoktur.

⁵⁶ 1937 tarihli İlyönkurul Bütçesi: Husui İdareden Yardım: 25.600, Üye Tahhudatı: 500, Diğer Gelirler: 300, Toplam: 26.400 lira.

⁵⁷ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

⁵⁸ Örnek bir parti teşkilat hiyerarşisi şeması için bkz. *On Beşinci Yıl Kitabı*, s. 14. CHP’nin tek parti dönemindeki teşkilat yapısı hakkında ayrıca bkz. Uyar, *a.g.e.*, ss. 241-248.

⁵⁹ Koçak, “CHP-Devlet Kaynaşması (1936)”, ss. 77-78.

grupların partinin taşra teşkilatlarındaki etkisi sürmüştür. Bu durum, merkezin vilâyetlerdeki parti İlyönkurul başkanlığını valiler üzerinden rahatlıkla kontrol edebilirken, kazalardaki Kazayönkurlara bu türde bir müdahalede bulunma imkanına sahip olmadığını düşündürmektedir. Görünen o ki, rejim taşrada partinin mevcudiyeti adına bu gruplarla olan ilişkisini bir şekilde sürdürmek durumundadır.⁶⁰

Parti hiyerarşisinde kazaların dışında, köylerin bir araya gelmesiyle oluşan ve kazalara bağlı olan nahiyeler (kamunlar) vardır. Örneğin Karşıyaka veya Eşrefpaşa, İzmir'in Merkez kazasına bağlı birer nahiyedir. Nahiyeleri takiben, bu nahiyeleri oluşturan köyler ve buralarda bulunan parti ocakları gelmektedir. Raporların kaleme alındığı tarihte İzmir'de merkez dışında on dört kaza bulunmaktadır ve CHP tüm bu kazalarda teşkilatlıdır.⁶¹ Bu durumda, CHP'nin İzmir'de muhatap olduğu –ya da olması gereken- kitlenin yaklaşık %72'sinin kazalarda ve köylerde, yani “merkezde” değil, “çevrede” yaşadığı hatırlanmalıdır.⁶² Bize göre Tek Parti Dönemi taşrasına dair genel manzarayı, nüfusun da büyük bir kısmını oluşturan bu tür yerleşim yerleri (kaza, nahiyeye vs.) vermektedir. Nitekim raporların en önemli kısımlarını kazalar ve buralara bağlı birimler oluşturmaktadır.

Müfettişler ilk olarak Merkez kazasını teftişle işe başlamışlardır. Fakat CHP'nin Merkez kaza teşkilatını diğer kazalardan ayrı tutmak gerekir. Zira burayı İlyönkuruldan ayırmak imkansız gibidir. Parti, Merkez kazada tıpkı İlyönkurulda olduğu gibi etkin ve canlıdır; ayrıca tüm defterleri muntazam tutulmuştur. Yalman, Merkez kazanın çalışmalarını “*takdire layık*” bulmaktadır. Fakat üye sayısına dair net bir bilgi vermemektedir. Raporda yalnızca Karşıyaka kamununun (nahiyeye) 1.812, Bayraklı kamununun 787, İkiçeşmelik kamununun 1.371, Eşrefpaşa kamununun 1.264, Dolaplıkuyu kamununun ise (500'ü kadın olmak üzere) 3.056 üyesi görünmektedir. Sabuncu, her ne kadar tüm kamunları (nahiyeleri) ziyaret etmemiş olmasa da, genel olarak Merkez kaza ve kamunlarını iyi bulmaktadır.⁶³

İzmir'de Merkez kazadan, yani şehrin merkezinden diğer kazalara doğru gidildikçe manzara büyük oranda değişmektedir. Buralar nüfusun yaklaşık %72'sine tekabül etmesine rağmen, vilâyet (il) merkezinde yıldız gibi parlamakta olan CHP ile nüfusun esas kısmını oluşturan kazalardaki CHP arasında büyük farklar vardır. En uçtaki bir kazaya otomobille en fazla iki saatte ulaşılabilen⁶⁴

---

⁶⁰ Aydın'ın da ifade ettiği gibi, “*Yerel ölçekte siyasetin, bölgedeki önemli kişiler elinde evrilmesi Tek Parti Döneminin açık bir gerçeğidir.*” Bkz. Aydın, a.g.t. s. 242.

⁶¹ Koçak, *CHP Genel Sekreterliği*, ss. 108, 111.

⁶² Bu makalede bkz. “1. İzmir'in Sosyo-Ekonomik Yapısına Dair Bazı Bilgiler” başlığı.

⁶³ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

⁶⁴ Vural, a.g.t., s. 87.

İzmir'in kazalarında CHP, ayrıntılarda yer yer bazı farklar olabilmekle beraber, genel olarak adeta yok gibidir. Kayıtsızlık, zayıflık ve denetimsizlik, İzmir'in kaza, nahiye ve köylerindeki parti teşkilatının genelinde görülen bir durumdur. Bunların sebeplerini raporların satır aralarında bulmak mümkündür.

Her iki müfettişin de kazalar ve kazalara bağlı nahiye ve köylerdeki parti teşkilatları ile ilgili gördükleri ilk husus, buralardaki parti teşkilatlarının o güne kadar neredeyse hiç denetlenmemiş olmasıdır. İlyönkurulun kazaları dört ayda bir denetlemesi gerekirken, nedense bu kimsenin aklına gelmemiştir.⁶⁵ İlyönkurulun bu ihmali, Kazayönkurulların sorumluluk alanlarındaki alt birimlerin teftişlerinin de ihmal edilmesine yol açmıştır. Örneğin Tire'nin Boğaziçi nahiyesine 1932 yılından beri kimse teftiş için uğramamıştır. Ödemiş'in Adagide ve Birgi nahiye teşkilatlarında da Ödemiş Kazayönkurulu Başkanı Sabuncu'ya daha bir hafta önce buraları ziyaret etmiş olduğunu söylemesine rağmen buralar aslında o güne kadar hiç ziyaret edilmemiştir. Bu konuda Sabuncu şu ifadeleri kullanmaktadır: *"Adagide gibi orta ve Şarki Anadolu'da bir çok kazalardan daha yüksek durumda olan bu yerde parti namına hiçbir şey bulamadım. Kendisi avukat olan bu zat anlaşılıyor ki (daha ziyade kendi hesabına da olsa) zaman zaman uğradığı bu yerler ile parti cephesinden bir kerre olsun alâkadar olmak hissini duymamıştır."*⁶⁶ Kazalardaki defterlerde de teftişlerin yapıldığına dair düşülen kayıtlar çoğu zaman eksiktir ve bu bakımdan teftişlerin tespiti güçtür. Kimi kazalarda Kazayönkurul üyeleri Sabuncu'nun teftişin yapılıp yapılmadığı yönündeki sorularını, *"Arkadaşlar uğrar, görüşürüz [...] gibi kaçamaklı cevaplarla atlatmak"* istemişlerdir.⁶⁷ Bu noktada raporlar, kazaları denetlemekten sorumlu olan İlyönkurulun ve buna bağlı olarak da Kazayönkurulların açık bir ihmaline işaret etmektedir: *"Tirenin Boğaziçi kamununda [1]932 den beri kimse defteri açmamış[,] yakın zamana kadar Torbalıda aşağı yukarı böylece senelerce ihmal edilmiştir. Ödemişin Adagide nahiyesini de Torbalının yanında say[mak mümkündür.] [...] Bir çok yerde ilçeyönkurulları oturduğu Parti binasının dışında hiçbir şeyle alakalanmamaktadır. Halbuki bunların içinde bir çokları Parti kanalından belediye reisliği ve meclisi umumi azalığı gibi maddi varlık temin edenler de vardır."*⁶⁸

Partinin kazalarda ve kazalara bağlı yerlerde denetlenmemesi, tıpkı bir domino taşı gibi pek çok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Üye sayılarının takibi, bütçelerin tutulması, toplantılar ve partiye dair daha çok mesele, denetimsiz ve yönlendirmesiz bir şekilde yürütülmüştür; bazı yerlerde ise hiç yürütülmemiştir. Örneğin Tire Kazayönkurulunda evraklar çoğunlukla

---

⁶⁵ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1; BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

⁶⁶ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

⁶⁷ A.g.b.

⁶⁸ A.g.b.

deftere kaydedilmemiş ve bu evraklar müfettişlerce “perişan” bir halde bulunmuştur.⁶⁹ Tire’nin Boğaziçi nahiyesinde de 1932 yılından beri tek bir karar dahi deftere geçirilmemiş ve yukarıda da ifade edildiği gibi, o tarihten beri teftiş için buraya kimse uğramamıştır. Bu denetimsizlik nedeniyledir ki, Yalman’a göre, kazalarda “[idare] kurullar[ı] tüzüğe tam uygun surette çalışmamaktadırlar.”⁷⁰ Sabuncu’ya göre ise İzmir’de merkezden çevreye doğru gidildikçe CHP’nin nahiye ve ocak sayısı 500’ü aşıya da, bunlar “hakikatte Partimizin düşündüğü gibi bir toplantı yerine sahip muntazam kayıt ve defterleri olan birer teşekkül haline girememiştir.” Örneğin Urla’da ocaklar adeta “yok gibidir.”⁷¹

Kısacası İzmir’de Merkez dışındaki kazalarda ve bu kazalara bağlı yerlerde parti teşkilatı büyük oranda kağıt üzerinde görünmektedir. Bu durum, partinin kitleler ile temasını da olumsuz yönde etkilemiştir. Yalman’a göre Ödemiş ve Bayındır kazalarının merkezleri hariç olmak üzere, Kuşadası, Karaburun ve Seferihisar’ın başını çektiği diğer tüm kazalarda partinin halk ile teması ve halkın da partiye ilgisi zayıftır. Özellikle Kuşadası’nda “Parti çalışmalarında bir uyumsuzluk” vardır. Bu konuda Yalman, şu ifadeleri kullanmaktadır: “[İzmir’de CHP] Ocak teşkilâtları çalışmıyor, ismi, başkan ve üyeleri vardır amma ne olduklarını ve ne yapacaklarını bilmiyorlar diye hemen her yönkuruldan dinledim.”⁷² Tüm bu manzara, partinin kazalarda halkı örgütlemek ve temas kurmak noktasında da geri planda kalmasına neden olmuştur. Yalman’a göre milli bayramlar ve özel günlerde az buçuk nutuk vermek dışında kazalarda partinin o güne kadar halkla doğrudan bir teması söz konusu olmamıştır.⁷³ İlyönkurul Başkanı Avni Doğan, raporlarda bahsedilen tüm “bu fena durumu” İzmir’in merkezinden başlamak üzere düzeltmek için uğraşmıştır. Hatta vilâyet (il) merkezi ve buraya bağlı parti örgütleri ve ocaklarının çoğunda bu yönde bir değişim önemli ölçüde tamamlanmıştır.⁷⁴ Fakat istatistikle de sunduğumuz üzere İzmir nüfusu şehir merkezinde değil, daha çok kaza ve köylerde yaşamaktadır; CHP ise Merkez’in dışına hala tam olarak ulaşamamıştır.

CHP’nin kazalarda arz ettiği manzara, denetimsizlik dışında, parti idarelerinde bulunan kişilerle de doğrudan alakalıdır. Kazalarda parti idarelerinin emanet edildiği kitleler nitelik bakımından büyük bir soru işareti barındırmaktadır. Parti idareleri, parti işlerinden anlayan insan gücünden büyük ölçüde yoksundur; özellikle kazalardan itibaren partiyi idare edenler, bu tür

---

⁶⁹ A.g.b.

⁷⁰ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2. Koçak da bu konuda şu sonuca ulaşmaktadır: “Parti teşkilâtının nizamnâmeye uygun iş yapması da âdetâ istisnayıdı.” Bkz. Koçak, *CHP ve Taşra*, s. 697.

⁷¹ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

⁷² BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

⁷³ A.g.b.

⁷⁴ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

meseleler ile pek alakadar görünmemektedir. Bu bakımdan, Uyar'ın ifadesiyle "Toplum üzerinde bir 'vesayet', modernleştirici bir 'rehberlik' kurmak isteyen"⁷⁵ CHP'nin taşra teşkilatında, halka rehberlik etmek noktasında kendisini bu işlere vakfedebilecek nitelikte kadroların varlığından söz etmek güçtür. Nitekim raporunda "Bu prensipleri doğru dürüst anlayarak yayabilecek şahsa pek az ras[t]la[dığı]" ifade eden Sabuncu'ya göre partinin kaza ve köylerdeki varlığı büyük ölçüde buralarda partiyi idare eden insanların kabiliyetine bağlı olmasına rağmen bu türde bir kabiliyete hemen hiçbir yerde rastlanmamaktadır. Halihazırda mevcut olanda ise, "bunların işlenmesi bir az daha zaman meselesi[dir]." Bir başka ifadeyle, Sabuncu'ya göre partinin kazalarda etkili olabilmesi "bir az da kendisini severek ve duyarak bu işe bağlayabilecek eleman bulabilmek meselesidir [...]". Sabuncu, sözlerine şöyle devam etmektedir: "[...] ekonomik durum noktasında çok yüksek bir mana ifade eden bu vilayetin [İzmir'in] kaza ve nahiyelerinde maalesef memur ve muallim sınıfı dışında yerli halk arasında bu vasıfta insan pek azdır. [...] Halbuki hakikatan çok önem verilmesi icap eden Parti prensiplerinin yayılması ve duyarak sevdirmesi lâzımdır. [...] Merkeze bağlı örgütlerin çoğu tüzüğe uygun çalış[sa da], [partinin] ilçe, kamun ve ocaklarına gelince bunların üzerinde daha uzun zaman meşgul olunacak ve işlenecekleri çoktur."⁷⁶

Raporlara yansıdığı kadarıyla İzmir'in genelinde parti idaresinde bulunan kişiler, nitelik olarak yeterli olmamalarına rağmen, "elde olanın en iyisi" olarak görülmektedir. Dolayısıyla taşrada, özellikle de kazalardan itibaren partinin emanet edildiği kişilerin parti ilkeleri ile ne kadar alakadar olduklarının yahut parti işlerini ne kadar bilip bilmediklerinin parti merkezi nazarında da bir anlam ifade ettiği söylenemez.⁷⁷ Örneğin; Çeşme'de Yalman'a CHP Kazayönkurul üyelerinin halk nazarında kıymeti olmadığı ifade edilse de, "bu arkadaşların yerine geçirilebilecek daha mazbut elemanlar bulmanında imkansızlığını itiraf etmektedirler." Benzer şikayetler Dikili, Tire ve Kuşadası için de yapılmıştır.⁷⁸ Bu durum, İzmir'in kazalarında CHP'yi temsil ve idare noktasında yaşanan nitelikli insan bulma meselesinin bir diğer kanıtı olmasının yanında, daha da önemlisi, bu

---

⁷⁵ Uyar, a.g.e., s. 77.

⁷⁶ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

⁷⁷ Bu durum diğer yerlerde kendisini göstermektedir. Örneğin 1940 yılında Erzurum'da teftiş için ziyaret ettiği nahiyedeki parti başkanından parti çalışmaları konusunda izahat isteyen bir müfettişe başkan tarafından verilen cevap son derece nettir: "Bizde parti teşkili diye bir şey yoktur, bana sen başkansın dediler oldum." Bkz. Aydın, a.g.t., s. 293. Kimi kazalarda da müfettişlere, partinin yerelde kimlerin elinde olduğunu açık bir şekilde ifade eden şu cümleler kurulmuştur: "Burada parti Ömer ağadır." Bkz. Metinsoy, a.g.m., s. 131.

⁷⁸ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2. Kazalarda müfettişler ile konuşan yerel halkın buralardaki parti idareleri hakkında dile getirdikleri şikayetlerin ardından, ilgili idarelerin sonraki dönemlerde buldukları konumları muhafaza edip etmediklerine yönelik mukayeseli bir çalışma, taşradaki siyaset ve sınıflara dair daha kapsamlı bir veri sunabilir.

manzara içerisinde, özellikle de kazalardan itibaren parti idarelerinde bulunan kişilerin onların etkinliğine ve nüfuzuna mecbur kalınan kişiler olduğunu da göstermektedir. Unutmamak gerekir ki 1936 tarihli kararname ile partinin vilâyet (il) başkanlıkları doğrudan merkez tarafından atanan valilerin kontrolüne verilmiş olmasına rağmen, aynı karar kazalar için alınmamıştır.⁷⁹ Halbuki kazalarda da mülki idareyi temsil eden kaymakamlar tıpkı valilerde olduğu gibi parti idarelerini üstlenebilirdi. Bu durum, kazalardan itibaren parti idarelerinin yerel unsurlara bırakılmasının merkezin bilgisi dahilinde olduğuna bir kere daha işaret etmektedir. Bu bakımdan, partinin taşrada gösterdiği denetimsizliğin ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan zayıflığının merkezin bu yönde aldığı (ya da almak zorunda olduğu) tutum ile de alakalı olduğu öne sürülebilir.⁸⁰

Diğer yandan raporlar, İzmir’de CHP’yi temsil eden kişilerin nitelik bakımından yetersiz oluşlarını ortaya koymanın yanında, mesleki açıdan sınıfsal ve sosyolojik bir analiz yapma imkanı da sunmaktadır. Türkiye geneline bakıldığında İzmir’i bu konuda bir istisna kabul etmek mümkündür, zira Tek Parti Dönemi’nde “*Parti yöneticilerinin meslek dağılımları konusunda bilgimiz hâlâ çok sınırlıdır.*”⁸¹ İzmir ile ilgili müfettiş raporları, vilâyet ve kaza nezdinde parti idarelerinin tamamının oranın yerelde önde gelen isimlerinden oluştuğuna işaret etmektedir. Üstelik bu kitle genellikle benzer sınıflara mensuptur. Örneğin İzmir’de CHP İlyönkurulu üyeleri banka müdürü, doktor, eczacı, avukat, öğretmen ve belediye meclisi üyesi gibi isimlerden oluşurken, kazalarda da manzara benzerlik arz etmektedir. Seferihisar’da Kazayönkurul başkanı bir avukattır; Urla’da eczacı, Çeşme’de bakkal, Kuşadası’nda avukat, Ödemiş’te avukat, Dikili’de ise bir tüccardır. Kazalardaki parti idarelerinde görev alan kişiler ise büyük bir çoğunlukla avukatlık veya ticaret ile uğraşan kişilerdir. Örneğin Seferihisar’da kooperatifçi, rençber ve tüccar, Urla’da üç tüccar, tayyare muhasibi ve Belediye Reisi, Çeşme’de avukat ve Belediye Reis Vekili, Kuşadası’nda iki çiftçi, iki bakkal, bir fabrikatör ve bir inhisar muhakemat m. (memuru?), Ödemiş’te bir banka müdürü ve Belediye Reisi, Dikili’de ise üç

---

⁷⁹ Koçak, “CHP-Devlet Kaynaşması (1936)”, ss. 74-75.

⁸⁰ CHP’nin 1935 Kurultayı’ndaki görüşmelere yansıyan bir ayrıntı bu konuda zikredilmeye değerdir. CHP’nin 1935 Tüzüğü gereğince vilâyet (il) bazında parti-devlet ilişkisinin CHP İlyönkurul Başkanı ile Vali arasında yapılabileceği belirtilmiştir. Buna rağmen kaza seviyesinde buna benzer bir ilişkinin nasıl olacağına dair bir açıklama getirilmemiştir. CHP’nin 1935 Kurultayı’nda konuyla ilgili olarak üyelerce, vilâyet bazında tespit edilen parti-devlet ilişkisinin kaza seviyesinde de Kazayönkurul Başkanı ile Kaymakam arasında aynı şekilde belirlenebileceği belirtilmiş ve bunun neden yapılmadığı sorulmuştur. Bu soru üzerine Genel Sekreter Recep Peker, bu ilişkinin vilâyet ile sınırlı tutulduğunu, kaza, köy ve nahiye birimlerinde parti idareleri ile mülki idare arasında zaten sözlü bir iletişim olduğunu, bunun tüzüğe eklenmesinin de yalnızca evrak sarfiyatı olacağını ifade etmiştir. Bkz. Aydın, *a.g.t.*, s. 271; C.H.P. *Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası (9-16 Mayıs 1935)*, ss. 100-101.

⁸¹ Koçak, *CHP Genel Sekreterliği*, s. 129.

tüccar ve iki ziraatçi Kazayönkurul üyesidir.⁸² Bu manzara karşısında, İzmir’de CHP’nin merkez ve kaza idarelerinin orta sınıf olarak da tanımlanabilecek yerel ve dar bir kitlenin elinde olduğu söylenebilir.⁸³

İzmir’de yerel orta sınıf içerisinde olmasına rağmen CHP dışında kalanlar ise genellikle bir zamanların “Serbestçileri”, yani SCF’lileridir. Bu bakımdan, 1930 yılında yaşananların taşradaki psikolojik etkisinin daha sonraları da sürdüğü söylenebilir. Yalman, İzmir’in merkezinde münevver kesim arasından yalnızca Tabiplerden Esat Hekimoğlu ile Avukat Süleyman Faik adında iki kişinin CHP’ye üye olmadığını ifade etmektedir. Yalman’a göre Süleyman Faik “vaktiyle Serbest fırkaya girmiş olduğu için bir daha bize dönmekten utanmıştır. Birincisinde bu gibi teşekküllerden kaçındığını söyle[mektedirler].” Aynı raporda “serbest meslek erbabından olupta partiye girmesinde birkaç mahzurlu” olarak zikredilen ve adeta fişlendiği anlaşılan kişilerin de tıpkı Hekimoğlu ve Faik’te olduğu gibi çoğunlukla eski SCF’liler olduğu söylenebilir. Raporda yalnızca illerdeki değil, aynı zamanda kazalardaki eski SCF’liler ile ilgili de değerlendirmeler yapılmaktadır. İllerden farklı olarak kazalardaki eski SCF’liler parti idaresinde daha çok yer bulabilmektedir. Örneğin Yalman’a göre Kuşadası’nda Kazayönkurul üyelerinden Hasan Denizel, “serbest fırkacıların vaktiyle çok çığırkanlığını yapmış [bir] adamdır” ve halk ondan adeta “tiksinmektedir”. Kazayönkurulda bulunan bir diğer üye olan Mustafa Katiboğlu’nun da “Denizel’den kalır yanı yoktur.” Kuşadası Belediye heyetinin çoğunluğunu da “eski serbestçiler” teşkil etmektedir. Tire’de kaza merkezinde partinin dışında kalan tek kişi olarak “Dr. Mustafa Ali isminde yalnız bir zat vardır ki vaktiyle serbest fırkanın burada başkanlığını yapmıştır. Partiye girmemiştir ve parti aleyhinde hiçbir hareketi yoktur. Kaçmış ve tekrar memlekete dönmüştür.”⁸⁴ Yalman’ın burada aktardıkları, bir zamanlar SCF’de boy gösteren kişilerin daha sonraki hayatlarına adeta fişlenmiş bir şekilde devam etmiş olduklarına işaret etmektedir. Bu kimseler vilâyet merkezinde büyük oranda CHP dışında kalırken, kazalardaki eski SCF’lilerin ise CHP idarelerinde yer bulabiliyor oluşu dikkate değerdir. Raporu kaleme alan Yalman, bu isimler hakkında sivri ve sert bir dil kullanmaktadır.

Son olarak dikkat çekilmesi gereken husus, kadınların parti idarelerindeki yeridir. Dahiliye Vekili ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya, parti

---

⁸² BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

⁸³ Bu durumun diğer yerlerde de büyük oranda aynı olduğu söylenebilir. Bkz. Koçak, *CHP Genel Sekreterliği*, s. 129; Koçak, *CHP ve Taşra*, ss. 697-699; Metinsoy, *a.g.m.*; Vural, *a.g.t.*; Mehmet Karayaman, “Chp Parti Müfettişleri Raporlarına Göre Uşak (1935-1950)”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 3, 2017, ss. 467-468; Onur Yılmaz, *CHP Tarihini İstanbul’dan Okumak: CHP İstanbul İl Başkanlığı Tarihi (1923-1980)*, 1. Baskı, Telos Yayınları, İstanbul, 2023, s. 44. Uyar, bu durumun Belediye Meclisleri’nde de aynı olduğu tespitinde bulunmaktadır. Bkz. Uyar, *a.g.e.*, ss. 223-226.

⁸⁴ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

teşkilatlarından “siyasî ve içtimâî hayâtımızda mevkileri her gün bir kat daha yükselen kadınlarımıza lâyük oldukları mevkii vermeleri[ni]”⁸⁵ isterken, İzmir’de 1937 yılında parti idarelerinde tek bir kadın üye yoktur.⁸⁶

Müfettişler ile CHP’nin İzmir genelindeki idare kadrolarında arz ettiği bu sınıfsal manzara ile partinin “uyuşukluğu” arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Bu bakımdan, mesele yalnızca kadroların parti işlerinden anlayacak nitelikten yoksun olması ile alakalı değildir. Aynı zamanda kadrolar, gündelik geçim meşguliyetleri nedeniyle parti ile alakalarını ikinci plana atmaktadırlar. Müfettişlere göre özellikle Kazayönkurullarda yer alan kişilerin gündelik geçim işleriyle meşgul olmaları parti işlerine vakit ayırmalarını engellemekte ve bu da parti işlerini ve etkinliğini aksatmaktadır. Özellikle yazları toplanmak parti için son derece güç bir hal almakta, ancak sonbaharlarda ve kışın birkaç ay için faaliyette bulunulabilmektedir. Örneğin Menemen’de parti ancak Kasım-Şubat arasındaki dört aylık dönemde faal kalabilmektedir; bu da yılın sekiz ayında partinin adeta mevcut olmadığı anlamına gelmektedir. Bir diğer örnek olarak Urla Kazayönkurulu Başkanı da daha çok gündelik işleriyle meşgul olduğu için partiye kendisini istenen ölçüde verememektedir.⁸⁷

Müfettişler, parti kadrolarında genel olarak görülen durgunluk ve cansızlık ile ilgili olarak bazı öneriler de sunmaktadırlar. Sabuncu, meselenin çözümü için şu öneride bulunmaktadır: “Bunun için ocakların bulunduğu yerlerdeki genç nahiye müdürlerinden ve köy muallimlerinden mahallinin okuma odalarının faaliyette bulunduğu zamanlarda adeta halkevlerinin küçük bir nümunesi gibi siyasî mahzurları bertaraf edilecek bir şekilde verilecek direktiflerle istifade imkânları bulunabilirse faydalı olur kanaatinde[yim].”⁸⁸ Yalman’a göre ise parti prensiplerini halka daha iyi anlatmak için “başlıca çare”, “iyi memurlar ve bu memurlarda kanunlara tam manası ile uygunluk kabiliyeti, ve halka güzel muamele ve halkın işleriyle candan alâka[dır].”⁸⁹ Dikkat edilirse partinin nitelikli kadro eksikliği nedeniyle yaşadığı cansızlığa çözüm olarak müfettişler, devletin taşradaki uzantılarını daha öncü bir konuma getirmek istemekte ve müdür, muallim (öğretmen) ve memur gibi aktörlere daha fazla sorumluluk düşmesi gerektiğine işaret etmektedirler. Bir diğer ifadeyle parti örgütünün varlık gösteremediği durumlarda devlet ve onun uzantıları, kaçınılmaz olarak ön plana çıkmaktadır.

---

⁸⁵ Koçak, *CHP Genel Sekreterliği*, s. 150.

⁸⁶ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

⁸⁷ *A.g.b.*

⁸⁸ *A.g.b.*

⁸⁹ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

2.2.1. Kaza Teşkilatlarında Üye Kayıtları

CHP'nin kazalardaki genel durumunu ortaya koyduktan sonra raporlardaki bir diğer önemli konunun üye kayıtları olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bir partinin üye sayısı, o partinin meşruiyeti ve kuvveti hakkında fikir verici bir veridir. CHP, bu konuda da parlak bir tablo çizmemektedir. Nitekim Aydın, Tek Parti Dönemi Türkiye'si için, "*Partinin devlet ile halk arasındaki tek kanal olmasına rağmen halk, partiye üyelik konusunda isteksiz ve ilgisiz bir görüntü vermektedir.*" tespitinde bulunmakta ve şöyle devam etmektedir: "*Keza durumu kurtarmak için gösterişli üyelik törenleri de yeterli olmamış ve parti, halkın bu bilgisizliği ve ilgisizliğini aşmakta yetersiz kalmıştır.*"⁹⁰ Koçak da Tek Parti Dönemi'nde CHP'ye üye olmanın halk arasında gerekli ve önemli bir konu olarak görülmediğini, ayrıca taşradaki parti teşkilatlarının da üye sayısını artırmak için pek bir çaba sarf etmediğini ifade etmektedir. Bir diğer ifadeyle Tek Parti Türkiye'sinde kitleler açısından parti üyeliğinin herhangi bir cazibeye sahip olmadığı söylenebilir.⁹¹ 1936 yılında CHP'nin İzmir İl Kongresi'nde yıllık rapor sunan İlyönkurulun ifadelerine bakılırsa (ki bu tür bir raporda parti idaresinin kendi eksiklerini ön plana çıkarmak istemeyeceği de hatırlanmalıdır) parti teşkilatlarındaki durgunluk üye kaydında da görülmektedir:

*"Partimizin İzmirdeki üye kaydı '20' bini geçmektedir. Bu rakkamla geçen senelere nazaran daha büyük bir çokluk temin edemediğimizi itiraf ederiz. Ancak rakkamlara müstenit bir kalabalık içinde hakikî kuvvetimizi denemek için bütün ocaklardan itibaren kayıtları gözden geçirmek lüzumunu hissettik. Yaptığımız incelemede bir çok arkadaşların burada bulunmadıkları ve ölmüş oldukları tahakkuk etti. Bu suretle iki bine yakın üye esamisinde tashih muamelesi yaptık. Bu zaiyatımızı yeni yazılanlarla telâfi ettik. Bununla beraber kazalarla birlikte üye adedimiz 50 bine varmıştır."*⁹²

Bu ifadeler, her ne kadar yeni İlyönkurul Başkanı Avni Doğan ile birlikte bir hareketlenme görülse de, o güne kadar üye kaydı ve denetimi konusunda yeterli çabanın gösterilemediğinin bir itirafı gibidir. İlyönkurul, 1936 yılında İzmir'deki "*hakikî kuvvetimizi[n]*" kesin bir tespitini dahi tam olarak yapamayacak kadar teşkilatlarına hakim değildir. Nitekim defterde kayıtlı olan üyelerin ölmüş ya da başka bir yere taşınmış oldukları ancak sonradan yapılan bir inceleme ile ortaya çıkabilmiştir. Bu durum, üye sayısının tam olarak tespitini güçleştirmektedir. Yalman da 1937 tarihli raporunda kazalardaki üye sayıları hakkında net bir oran vermenin güç olduğunu belirtmektedir. Tıpkı Doğan'ın ifade ettiği gibi, Yalman'a göre de kazalarda "*üye miktarını artıracak bir şekilde*

⁹⁰ Aydın, *a.g.t.*, s. 292.

⁹¹ Koçak, *CHP ve Taşra*, ss. 686-693.

⁹² C.H.P. 1936 İl Kongreleri, 1937, s. 248.

çalışma yoktur." Bu konuda Yalman kazalardaki parti idarelerini uyardığı zaman cevap olarak kendisine *"serbest meslek erbabından olupta partiye girmesinde birkaç mahzurludan başka her iki vilâyette parti dışında kalmış münevver zümre"* kalmadığı söylenmekle yetinilmiş, bir başka ifadeyle, muhitin önde gelenlerinin *"Halk Partisi'ne"* üye olmaları yeterli görülmüştür. Bu noktada yereldeki parti idarecilerinin iki tür savunmada buldukları göze çarpmaktadır. Birincisi, *"Memleketin önde gelen fertleri kâmilten bizdedir, üst tarafı ile tefter [defter] doldurmayı lüzumsuz bulmaktayız."*, ikincisi ise *"Yazılmamış olsalar dahi halk, partimizden ayrı değildir şu halde yazmağa, saymağa ihtiyaç yoktur."* şeklindeki görüştür.⁹³ Bu iki görüş aslında CHP'nin taşradaki idarecilerinin konuya bakışını özetler niteliktedir. Kazayönkurulları bu düşüncede olan bir siyasi partinin üye sayısının merkezin arzuladığı düzeye gelmesi mümkün değildir.⁹⁴

Bu manzara içerisinde 1936 tarihli raporunda Sabuncu, vilâyet genelinde üye kayıtları hakkında bazı bilgiler verebilmektedir. Sabuncu'ya göre 1936 yılı başında Bayındır'da 2.248 (%8.16), Kuşadası'nda 2.633 (%15.48), Bergama'da 2.913 (%5.20), Dikili'de 728 (%6.80), Menemen'de 2.472 (%7.06), Seferihisar'da 771 (%9.63), Eskifoça'da 800 (%10), Çeşme'de 1.497 (%12.68), Urla'da ise 2.194 (%12.91) kişi CHP üyesidir. Üye kaydının hiç tutulmadığı yerler de vardır. Örneğin Torbalı ve Tire kazalarının üye kaydı tutulmamıştır. Ödemiş'in Birgi, Çeşme'nin Alaçatı, Tire'nin Boğaziçi ve Selçuk'un Kuşadası nahiyelerinin de üye kayıtları yoktur.⁹⁵ Sabuncu'nun ardından geçen bir yıllık süre zarfında Yalman'ın 1937 tarihli teftiş raporuna bakıldığında ise Çeşme, Ödemiş, Bayındır, Bergama ve Dikili'de üye defterlerinin iyi bir şekilde tutulurken Seferihisar, Kuşadası, Urla, Karaburun, Menemen, Foça ve Tire'de üye kayıtlarının düzensiz tutulduğu ya da hiç tutulmadığı görülmektedir. Hatta Kuşadası Kazayönkurulunda ve Tire'ye bağlı köy ocaklarında üye kayıtlarının tutulduğuna dair herhangi bir deftere rastlanmamıştır. Seferihisar Kazayönkurulu da bu süre zarfında üye kaydına neredeyse hiç önem göstermemiştir. Urla Kazayönkurulunda da üye kaydının artırılması için hiçbir çabada bulunulmamıştır. Yukarıda da işaret edildiği üzere bu konuda kazalardaki parti yetkilileri, örneğin Urla'da *"kaza dahilinde faydalı unsurlar [zaten] partide dahildir"* şeklinde bahaneler öne sürmekten ileri gidememişlerdir. Yalman'ın 1937 tarihli bu raporuna göre kazalardaki üye sayıları, görülebilen defterlerde şu şekilde yer bulmuştur: Ödemiş 5.000, Tire

⁹³ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

⁹⁴ Yalman 1937 tarihli raporunda bu konuda şu öneride bulunmaktadır: *"İntihap hakkına malik olan her vatandaş kabulünde bir mahzur yoksa partiye alın[ması sayesinde] bu suretle [vatandaş] partinin kendisine bir önem verdiğini anla[yacak] ve kendini partili bil[ecektir.] [...], bilhassa memleketin iktisadi hayatında kıymet ifade eden fertleri parti dışında bırak[mamak] ve her ferde partimizin kendisine bir kıymet verdiğini ve her vatandaşa kendisinin partimizin malum olduğunu anlat[mak gerekmektedir.]"* Bkz. BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

⁹⁵ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

3.500, Menemen 2.700, Kuşadası 2.750, Urla 2.100, Kemalpaşa 2.304, Bayındır 2.615 (bunun 615'i kaza merkezi, 2.000'i kamun üyeleridir), Karaburun 1.424, Çeşme 1.557, Torbalı 1.500, Seferihisar 771, Dikili 700. Bir kıyaslama yapıldığı zaman 1936 yılından 1937 yılına kadar geçen bir yılı aşkın sürede Menemen'de 228, Bayındır'da 167, Kuşadası'nda 117, Çeşme'de ise 60 kişinin partiye üye olarak kaydedildiği görülmektedir. Seferihisar'da ise üye sayısı aynı kalmıştır; bir yılın sonunda tek bir yeni kayıt dahi yoktur. İlginç olan, üye sayısı bir yıl içerisinde Urla'da 94, Dikili'de ise 28 azalmıştır.⁹⁶ Bu azalma, daha çok Avni Doğan'ın İlyönkurulu başkanlığında başlatılan defterlerin yeniden düzenlenmesi girişimi neticesinde gerçekleşmiş olmalıdır. Diğer yandan, bu konuda kaleme alınan raporların çoğunlukla birbirlerinden farklı rakamlar verdiklerini de söylemek gerekir. Dolayısıyla üye sayıları ve oranları hakkında kesin bir şey söylemek güçtür.⁹⁷ Bu konuda şu an için söylenebilecek olan, İzmir'de CHP'nin üye oranının ortalama %8 ile %10 arasında bir orana tekabül ettiğidir. Nitekim 1936 tarihli rapordan bu yönde bir oran çıkmaktadır.⁹⁸ Bu oranın ilerleyen yıllarda da olumlu yönde bir ivme kazanmadığı söylenebilir. Nitekim Uyar'ın 1941 yılı için hazırladığı bir tablo da bahsi geçen yılda CHP'nin İzmir'deki üye sayısının şehir nüfusuna oranının %8.8 olduğunu göstermektedir. Bu oranların parti merkezinin gözünde yeterli görülmediği anlaşılmaktadır.⁹⁹ Uyar, CHP Genel Sekreterliği'nin parti teşkilatına gönderdiği bazı tamimlere dayanarak, üye sayılarını yeterli bulmayan Genel Sekreterliğin üye oranı %10'un altında kalan İlyönkurulları bu konuda daha fazla çalışmaya davet ettiğini ifade etmektedir.¹⁰⁰

CHP'nin üye oranlarının kayda geçenden çok daha düşük olabileceğini gösteren emareler vardır. Bu noktada, müfettişlerin İzmir'de teftiş ettikleri CHP teşkilatlarındaki üye kayıtlarını aktardıkları ve akademik çalışmalarda genellikle

⁹⁶ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

⁹⁷ Üye kaydı ve bunların denetlenmesi öyle temel bir mesele haline gelmişti ki, İzmir İlyönkurul Başkanı Avni Doğan'ın ilk işlerinden birisi daha önce neredeyse hiç üzerinde durulmayan bu meseleye el atmak olmuştur. Sabuncu, 1936 yılı itibarıyla Doğan'ın bu konuda verdiği emirlerle son zamanlarda yoklamaların yapılmasına ve ocaklardaki üyelere yeni taahhütnameler alınarak defterlerdeki kayıtların yeniden güncellenmesine başladığını aktarmaktadır. Yalman'ın 1937 tarihli raporunda zikrettiği şekliyle defter tutmalardaki artış Doğan'ın bu girişimlerinin bir sonucudur. Doğan bu konunun üzerinde o denli durmuştur ki, ondan sonra CHP'nin İzmir İlyönkurul Başkanlığı görevine atanan Vali Fazlı Güleç, bir raporunda, "Sözlerime nihayet verirken benden evvel parti başkanlığını yapan Yozgat Milletvekili Avni Doğan'ın hizmetlerini ve partiyi takviye yolundaki mesaisini saygı ile anmağı vecibe sayarım." demiştir. Bkz. Vural, a.g.t., s. 121.

⁹⁸ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1. Diğer yandan, 1939 tarihli bir raporda da İzmir'in Merkez kazasında nüfus 220.530, üye sayısı da 22.791 olarak verilmektedir. Bu bakımdan Merkez kazasında üye oranı % 9.67 çıkmaktadır. Bkz. Koçak, CHP Genel Sekreterliği, s. 133.

⁹⁹ Koçak, CHP ve Taşra, s. 687.

¹⁰⁰ Uyar, a.g.e., ss. 219-220.

doğrudan kullanılan raporların ne ölçüde gerçeği yansıttığı sorusunun sorulması gerekmektedir. Öncelikle, İzmir’de müfettişlerin bu rakamlarla oynamadığı, yaptıkları olumsuz değerlendirmelerden anlaşılmaktadır. Bu durumda, müfettişlerin raporlarında atıf yaptıkları üye kayıt defterleri üzerinden bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Dikkat edilirse Yalman’ın 1937 tarihli raporunda Kuşadası, İzmir’de nüfusa oranla en çok üye oranına (%15) sahip olan kaza olmasına rağmen, diğer yandan teşkilat etkinliği bakımından aynı raporda “uyuşukluk” değerlendirmesine de tabii olmaktadır.¹⁰¹ Burada açık bir tezatlık söz konusudur; zira “uyuşuk” bir parti teşkilatının İzmir’deki kazalar arasında en yüksek üye oranını sağlayabilmesi beklenmemelidir. Dolayısıyla üye defterlerinin içeriğine dair bir soru işareti oluşmaktadır. Nitekim benzer raporlar, bu tür üye kaydı rakamlarının şüpheli olabileceğine dair pek çok veri ile doludur. Örneğin 1934 tarihli CHP İzmir İlyönkurul raporunda, “Kazalara ait rakamlar [1]933 haziranında tesbit edilmiştir. Merkeze bağlı nahiyelerdeki rakamlarda 20/7/[1]1934 tarihindeki mevcudu göstermektedir. Bu yekûnun doğruluğu şüphelidir. Kaza idare heyetleri kendilerine bağlı nahiyeler üzerinde tam bir kontrol yapamamışlardır.” ifadeleri kullanılmaktadır.¹⁰² Üst makamlara kendisini zayıf göstermek istemeyeceğini düşünebileceğimiz İlyönkurulun bu ifadeleri, kazalardaki üye kayıtlarının her zaman doğru kabul edilemeyeceğinin birinci ağızdan ifadesidir. Bu ifadeler olmasa dahi, müfettiş raporlarında da görüldüğü şekliyle parti teşkilatlarının denetimsizliği, partiye toplu ve zorla yapılan üye kayıtları, kişi öldüğü halde silinmeyen üye kayıtları, üst makamlara rüştü ispat için değiştirilebilen rakamlar ve daha nice etken bu kaynakların güvenilirliğini etkilemektedir.¹⁰³ Bu konuda Sabuncu ve Yalman’ın verdiği diğer örnekler de meseleyi büyük oranda tartışmaya kapalı tutmaktadır.

Sabuncu’nun 1936 tarihli raporuna göre “Bugün Partide kayıtlı bulunan üyeler bir kayıt yarışı halinde seferberlikte asker toplar gibi muhtelif saikler altında defterlere yazılmıştır.” Örneğin üç dört yıl önce İzmir’de işçi ve amele çalıştıran işyerlerine “Partiye kayıtlı olmayana iş vermeyiniz propagandası yapılmış”, bunun üzerine bu işletmeler de “ne kadar işçi ve amelesi varsa listesini yapmış [ve] civarındaki parti kamun teşkilatından birine göndermiş[tir].” “Alelusul” hazırlanan bu defterlere de üye yapılan işçilerin partiye verecekleri üye taahhüt kısmına “ayda beş on kuruş vereceği” ibaresi eklenmiştir.¹⁰⁴ Nitekim, aşağıda da görüleceği üzere, partide üye kayıtları bulunsa da, bu üyelere taahhüt namına neredeyse hiçbir şey alınamamaktadır. Çünkü raporlarda da geçtiği üzere, üyeler çoğunlukla kağıt üzerinde kalmaktadır. Bu konuyla alakalı olarak Sabuncu, “bazı yerlerde

¹⁰¹ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

¹⁰² BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

¹⁰³ Raporların bu yönü için ayrıca bkz. Koçak, *CHP ve Taşra*, ss. 686-708.

¹⁰⁴ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

garip bir ruhî halet ile” de karşılaşmıştır. Örneğin bazı ocaklar, isimleri üye defterlerinde yazılı olduğu halde ölmüş olanların isimlerini yalnızca kalemle işaretlemekle yetinmiş ve ulaşma imkanı bulamadıkları üyeler için de defterlerdeki kayıtlara hiçbir şekilde dokunmamak şeklinde bir tutum benimsemiştir; bir diğer ifadeyle partide kayıtlı olduğu halde ölen yahut artık ulaşılamayan üyelerin isimleri defterlerden silinmemiştir. Zira “Üye sayısı az görünür kaygusu ile bir alastikiyet muhafaza etmek istiyorlar[dı]” fakat “Bu durumda olan üye kalabalığından elde edilecek yardım parasının da ne kadar cılız kalacağı [da] aşıkardı.”¹⁰⁵ Sabuncu’nun aktardığı bu zafiyet 1936 İzmir İl Kongresi’nde bizzat İlyönkurul Başkanı Doğan tarafından da dile getirilmiştir.¹⁰⁶

Kısacası Sabuncu’nun ve Yalman’ın 1936 ve 1937 yılı için yazdıklarına bakılırsa, CHP Genel Sekreterliği’nin üye sayısının artırılmasına yönelik talimatlarına rağmen,¹⁰⁷ taşrada CHP idarecileri partinin gerçek manadaki üye sayısını artırmak için pek bir çaba göstermemekte ve çoğu zaman bunu gereksiz görmektedirler. Üye kayıtları da genelde kağıt üzerinde kalmaktadır. Bu durum kazalara ve oradan da köylere gidildikçe daha açık bir hal almaktadır. Bu sebeple, genel olarak denetlenmediği ifade edilen üye kayıtları her zaman bire bir doğruyu yansıtmamakla beraber, araştırmalarda kaynak olarak doğrudan kullanılmaları da hatalı sonuçlar verebilir. Çünkü her şeyden önce bu defterlerin üstlerine karşı sorumlu olan kişilerce kaleme alındığı ve bunların denetlenmediği takdirde (ki raporlar bunun böyle olduğunu göstermektedir) istismara açık olabileceği unutulmamalıdır. Nitekim raporlarda yer bulduğu şekliyle, üye kaydının az görünmesi endişesi, kimi yerlerde işçilerin toplu bir şekilde ve zorla partiye üye yapılmaları, ölen veya ulaşılamayan üyelerin kaydının defterlerden silinmemesi ve diğer pek çok örnek, bu üye kayıtlarına kuvvetli bir şüphe ile bakmamıza neden olmaktadır. Her ne kadar ortada belirli rakamlar olsa da, bu kişilerin gerçekte ne kadarının faal üye oldukları şüphelidir; ne zorla partiye kaydedilen işçiler partinin gerçekten bir üyesidir ve partinin ilkeleri için çalışmaktadır, ne de altına imza attıkları taahhüt paralarını partiye vermektedirler. Böyle bir ortamda gerçek üyelerin sayısı düşük kalacağı gibi, partinin üye sayısı kağıt üzerinde artırılmak istendiğinde üye niteliğinin beklentinin altında kalması da kaçınılmazdır. Bu bakımdan üye kayıtlarının, üye kaydını katı kurallara bağlayan 1935 tarihli CHP tüzüğüne bire bir uygun yapılması da güç görünmektedir. Eğer tüzüğe tam anlamıyla uyulacaksa, tüzükteki kuralların taşrada tatbiki çok güç olacağı için, üye kaydı muhtemelen hep düşük görünecektir. Bu sebeple üye sayıları artırılmaya çalışılırken (ki bu

---

¹⁰⁵ A.g.b.

¹⁰⁶ C.H.P. 1936 İl Kongreleri, 1937, s. 248.

¹⁰⁷ Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi (İkincikânun 1938 den 30 Haziran 1939 tarihine kadar), Cilt: 12, Ulus Basımevi, Ankara, 1938, s. 23.

daha çok merkezden gelen talimatlar neticesinde alelade yapılmaktadır) tüzük büyük oranda göz ardı edilmiş olmalıdır.¹⁰⁸ Nitekim Yalman da 1937 tarihli raporunda “[idare] kurullar[ı] tüzüğe tam uygun surette çalışmamaktadırlar.”¹⁰⁹ demek suretiyle bu gerçeğe işaret etmiştir.

2.2.2. Kazayönkurul Toplantıları

Üye kayıtları ile benzer bir durum karar defterlerinde de görülmektedir. Kazayönkurullarda gerçekleştirilen idare toplantılarının (eğer gerçekten gerçekleştirilmiş ise) karar defterlerine düzenli bir şekilde kaydedilmesi noktasında büyük bir eksiklik olduğu göze çarpmaktadır. Bu kayıtlar da tıpkı üye kayıtlarında olduğu gibi büyük oranda denetimsiz kalmıştır. Bu meselenin ilk defa Avni Doğan’ın İlyönkurul başkanlığında bir nebze düzeldiği ve defterlerin kontrollerinin yapılmaya başlandığı görülmektedir.¹¹⁰ Nitekim Yalman, Sabuncu’dan bir yıl sonra, çoğu kaza teşkilatında toplantı ve karar defterinin muntazam tutulmuş görüldüğünü ifade etmektedir. 1937 Eylül’üne kadar geçen dokuz aylık sürede Kazayönkurullarda ortalama 20-25 arasında karar deftere yazılmıştır. Fakat bunun da her yerde muntazam olduğunu söylemek güçtür. Kazaların genelinde toplantı kayıt defteri tutulsa da, örneğin Karaburun ve Foça’daki Kazayönkurulların bu konuda hemen hiç kayıt defteri tutmadığı anlaşılmaktadır.¹¹¹

Tıpkı üye kayıt defterlerinde olduğu gibi Kazayönkurulların toplantı ve karar defterlerine düşülen kayıtlara da şüphe ile bakmak gerekmektedir. Bu defterlerde yazılanların İzmir’de henüz yeni yeni başlayan talimat ve denetimler sonrasında nicelik olarak artması, Kazayönkurulların ve buralara bağlı olan parti teşkilatlarının bir anda faal bir hale geldiği geldiğini göstermez. Ast-üst ilişkisi içerisinde yukarıya karşı da sorumlu olan parti idarecilerinin¹¹² defterlerin düzenlenmesi yönünde gelen yeni bir talimat ya da denetim sonrasında geriye dönük olarak bunların kaydını tutmaları zor bir iş değildir. Bu bakımdan gerçekte toplantının yapılıp yapılmadığını ve bir karar alınıp alınmadığını yalnızca defterlere bakarak tespit etmek güçtür. Bu konuda Kuşadası’na ait bir örnek bu savımızı kuvvetlendirmektedir. Yalman Kuşadası CHP Kazayönkurul toplantıları hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Karar teftterleri [defterleri]*

¹⁰⁸ Bu konuda 1935 tarihli CHP tüzüğünün 9-16. maddelerine bkz. C.H.P. Tüzüğü (Partinin Dördüncü Büyük Kurultayı Onaylamıştır Mayıs 1935, ss. 5-6. Ayrıca bkz. Öz, Katılım..., ss. 181-185; Uyar, a.g.e., s. 233. Akdeniz Bölgesi’ndeki parti teşkilatlarına dair kaleme alınan müfettişlik raporları, buralarda tüzüğün çok büyük bir oranda uygulanmadığını göstermektedir. Bkz. Koçak, CHP ve Taşra, ss. 687-688.

¹⁰⁹ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

¹¹⁰ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

¹¹¹ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

¹¹² Akdeniz Bölgesi’ndeki şehirlerdeki teşkilat raporlarındaki benzer bir durum için bkz. Koçak, CHP ve Taşra, ss. 687-688.

vardır, bu sene 42 karar yazılıdır, ekserisinde görüşülecek bir mevzu [mevzu] olmadığını söylüyorlar. Yaptığım tahkikata nazaran muntazam içtima olmuyor."¹¹³ Kuşadası'nda bir yıl boyunca yapılan ve deftere geçirilen toplantıların sayısı (42) İlyönkurulun toplantı sayısından sonra ikinci sırada gelmektedir ve diğer kazaların da çok üzerindedir. Burada yalnızca Kazayönkurulun tuttuğu deftere bakılacak olursa, Kuşadası'nda parti idaresi sürekli toplanmakta ve birtakım kararlar almaktadır. Fakat gerçek defterde yazılanlardan çok farklı görünmektedir. Kuşadası'nda Kazayönkurulun sürekli olarak toplandığı deftere kayıt olarak düşülmüş olsa da, Kazayönkurul üyelerine bireysel olarak sorulacak olursa, aslında bu toplantılarda "*görüülecek bir mevzu [mevzu]*" yoktur.¹¹⁴ Bu noktada sorulması gereken bir diğer soru şudur: "*Görüülecek bir mevzu [mevzu]*" olmadığını ifade eden Kuşadası'ndaki Kazayönkurul, İzmir açısından rekor sayılabilecek bir toplantı sayısına ulaşmış ve ne konuşmuş ve ne karar almış da bunları deftere yazmış olabilir? Eğer bu defterler Avni Doğan'ın İlyönkurul başkanlığı ile birlikte merkezden yeni gelen bir talimat sonrasında bu şekilde "*parlamadı*" ise, -deftere bakarak sürekli toplanan bir idare heyeti olduklarını varsayarsak- bu defterlerin neden daha önce büyük oranda boş ya da düzensiz olduğu sorusu akla gelmelidir. Mevcut veriler ışığında, CHP teşkilatlarında kazalardan itibaren karar defterlerinin İlyönkurul Başkanı Doğan'ın girişimleri ve denetimleri üzerine yavaş yavaş dolmaya başladığı söylenebilir. Fakat İlyönkurul ya da Kazayönkurul gibi parti teşkilatlarının bir üst makama karşı sorumlu olarak kaleme aldıkları bu tür belgelerin (defter vs.) daima şüphe taşıyabileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle, kazalardaki parti karar defterlerini değerlendirirken de, tıpkı üye kayıt defterlerinde olduğu gibi, dikkatli olunması gerekmektedir.

2.2.3. Kaza Teşkilatlarının Bütçe ve Emlak İşleri

CHP İzmir'deki kazalarda yalnızca varlık olarak sönük değildir, aynı zamanda maddi olarak da sıkıntı içerisinde. Sabuncu bu konuda, "*Toplu parası olan hemen [hemen] merkezden başka bir yeri görmedim.*" ifadelerini kullanmaktadır.¹¹⁵ Bu noktada en önemli sorun, üye olarak partiye kaydedilen kişilerin yılın belirli dönemlerinde ödemeleri gereken üye taahhüt paralarını vermemeleridir. Bu para İzmir'in hemen hiçbir yerinde toplanamamaktadır.¹¹⁶ Yalman bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: "*Aza taahhütlerini alamamak yönünden her yer birdir, kimse para vermiyor ve paranın tahsilinde kolaylık ve vasıta*

---

¹¹³ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

¹¹⁴ A.g.b.

¹¹⁵ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

¹¹⁶ Bu durum ülke genelinde de de çok farklı değildir. Bu konu hakkında bkz. C.H.P. 1936 İl Kongreleri.

bulunmıyor."¹¹⁷ Bu sıkıntı CHP'nin 1936 İl Kongresi'nde de dile getirilmiştir. İlyönkurul tarafından kaleme alınan raporda partinin en önemli gelir kaynağı olan üye taahhüdünün hiçbir şekilde toplanamadığı ve partinin ancak gelen yardımlarla kendisini idame edebildiği ifade edilerek, bu konuyu düzeltmek üzere merkezden bir karar alınması rica edilmiştir.¹¹⁸ Tüm bu veriler, CHP'nin İzmir özelinde yaşadığı sıkıntıların maddi konular için de söz konusu olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan, her iki rapor da maddi imkansızlıklara bağlı olarak Kazayönkurulların bütçe kayıtlarının sıkıntılı bir seyir izlediği üzerinde durmaktadır. Örneğin Tire'de Kazayönkurul 2.200 liralık bir bütçe belirlemiş olmasına rağmen tahsilat defterleri olmadığı için bütçenin tahakkuk derecesi müfettişlerce anlaşılammıştır. Üstelik burada partinin demirbaş defteri dahi bulunmamakta, dip koçanlarında da muhasibin (hesap tutanın) imzasına rastlanmamaktadır. Benzer bir durum Kuşadası, Bergama ve Menemen'deki Kazayönkurullar için de geçerlidir. Buraların tahsilat defterleri, ocaklarının da bütçe defterleri yoktur. Menemen özelinden yola çıkılacak olursa, Sabuncu'ya göre bu manzara "*Menemenin diğer Parti örgütlerinde hesap ve bütçe olmadığını göster[mektedir.]*"¹¹⁹ Seferihisar'da da hem Kazayönkurulda hem de buraya bağlı Ocakyönkurullarda bütçe defterleri yoktur. Buradaki Kazayönkurul, "*Bütçe namına para olarak bir senede belediyeden 25 lira bir yardım görmüşler[dir]. Bundan başka yardım akçesi ve başka namla bir gelirleri yoktur. Bununla da bayramda bir iki kilo şeker almış birkaç da telgraf çekmişler[dir]*".¹²⁰ Torbalı Kazayönkurulunun da bütçesi yoktur, raporda belirtildiğine göre bir önceki idare buna dair bir şey bırakmamıştır. Ödemiş'in Adagide nahiyesindeki parti teşkilatının da bütçesi yoktur, ancak tek bir bağış kutusu vardır ve hayırseverler sayesinde burada ancak 14-15 lira birikebilmiştir. Bu parayla altı sandalye alınmış ve birkaç telgraf çekilmiştir. Kuşadası'na bağlı Selçuk nahiyesinde de partinin bir bütçesi yoktur. Foça'da ise partinin bütçesi adeta adeta yok gibidir. Kazayönkurullarda bütçe kaydı açısından yalnızca Çeşme muntazam görünmektedir. Bu konuda Sabuncu, "*Küçük ilçelerin başkanları arasında vazifesini mümkün merteye en iyi anlayan bura başkanını gördüm.*" ifadelerini kullanmaktadır.¹²¹

1937 yılına gelindiğinde İzmir'deki CHP teşkilatlarında bütçe kayıtlarının kısmen de olsa bir düzene oturtulmaya başlandığı görülmektedir.¹²² Buna

---

¹¹⁷ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2. Bu durumun 1945 yılında dahi büyük oranda devam ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. Yılmaz, *a.g.t.*, ss 68-69.

¹¹⁸ *C.H.P. 1936 İl Kongreleri*, s. 249.

¹¹⁹ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

¹²⁰ *A.g.b.*

¹²¹ *A.g.b.*; *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

¹²² Bu konuda hazırlanan bir tablo için bkz. Yılmaz, *a.g.t.*, s. 63.

rağmen sıkıntılar sürmektedir. Bazı yerlerde, örneğin Kuşadası, Foça, Karaburun ve Tire'deki Kazayönkurullarda bütçe kaydının tutulmaması durumu 1937 yılında da devam etmektedir. Büyük ölçüde Belediye'den yardım gören Foça Kazayönkurulunun, Belediye'nin de zor durumda olmasından dolayı, hala parası yoktur. Bazı Kazayönkurullarda yukarıdan gelen talimatların ardından bütçe kaydının tutulmaya başlandığı görülse de, oralarda da bir bütçeden söz etmek güçtür, yani bütçeler çoğunlukla kağıt üzerindedir. Örneğin Torbalı Kazayönkurulunun bütçe defterinde 1.700 liralık bir bütçe yazılı olsa da, Yalman'a göre bu "hayali" bir bütçedir. Kemalpaşa Kazayönkurulunun defterinde de 1.600 liralık bir bütçe yazıyor olmasına rağmen kasada yalnızca 36 lira olduğu görülmüştür. Bütçe açısından önemli bir gelir kaynağı olması beklenen üye taahhütlerinin toplanamama sorunu da, 1937 yılında Bayındır'da ufak bir istisna olması dışında, her yerde devam etmektedir. Urla Kazayönkurulu da sırf bu iş için bir tahsildar tutmayı denese de tahsildarın maaşını dahi çıkarma imkanı bulamamıştır.¹²³

Genel olarak bakıldığında, Sabuncu'dan farklı olarak, Yalman (genelde kağıt üzerinde kalmış olsa da) 1937 yılı içerisindeki bütçe kayıtlarına dair bazı veriler sunabilmektedir. Ödemiş diğer yerlere göre imkanları daha geniş bir kaza olarak göre çarpılmaktadır. 1937 yılı rakamlarında Ödemiş Kazayönkurulu 11.000 liralık bir bütçe ile ilk sırada gelirirken, kaydı tutulabilen diğer Kazayönkurulların bütçeleri ise şöyledir: Menemen 2.286 lira, Kınık 2.120 lira, Bergama 4.120 lira, Kemalpaşa 1.600 lira, Torbalı 1.700 lira, Urla 800 lira, Seferihisar 95 lira, Dikili ise 840 liradır.¹²⁴ Burada dikkat edilmesi gereken husus, bütçelerin önemli bir kısmının belediye ve mülki idare desteğinden oluşmuş olmasıdır; bu bakımdan çoğu kazada partinin kendisine ait dış dokunur bir geliri olmadığı bir kere daha ifade edilmelidir. Kayda düşülen gelirler ise çoğu zaman gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Kısacası İzmir'de CHP teşkilatları maddi olarak sıkıntı yaşamakta ve devletten ya da belediyeden gelen yardımlarla ayakta kalabilmektedir. Bu haliyle 1936 yılındaki parti-devlet "birleşmesinin" ardından parti bütçelerindeki mülki yardımın oranı büyük oranda artmıştır.

Ayrıca CHP'nin bir de konut sorunu bulunmaktadır. Sabuncu'nun raporunda da görüldüğü şekliyle, 1936 yılına kadar konut sorunu çözülebilmemiş değildir. Kazayönkurulların çok azının kendisine ait bir parti binası vardır; hatta çoğunun bir toplantı yeri dahi yoktur. Özellikle kazalardan itibaren CHP, konut sorununda da önemli oranda belediyenin desteği ile ayakta kalmakta ve çalışma yeri olarak da belediyenin herhangi bir odasını kullanmaktadır.¹²⁵ İzmir'in merkezinde ise imkanlar daha geniş olduğundan, bu konudaki eksikliklerin

¹²³ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

¹²⁴ A.g.b.

¹²⁵ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

emval-i metrukenin¹²⁶ yahut birtakım yeni binaların satın alınması ile tamamlandığı görülmektedir.¹²⁷

1937 yılına gelindiğinde kazalardaki konut eksikliğinin bir kısmı eski Türk Ocağı binalarının partiye verilmesi sayesinde giderilmiştir. Örneğin 1937 tarihli rapora göre Kemalpaşa ve Kuşadası Kazayöncurulları kazalarındaki eski Türk Ocağı binalarını parti binası olarak kullanmaktadır. Ayrıca Bergama Kazayöncurulu'na bağlı bir bina da eski bir Türk Ocağı binasıdır. Yalnızca Dikili Kazayöncurulu kiraladığı bir binada kalmakta, Seferihisar, Karaburun ve Foça'da ise Kazayöncurullar belediye binalarının odalarını kullanmayı sürdürmektedir. Yine de genel olarak kazalarda yaşanan bina sıkıntısının 1937 yılında çözülmeye başlandığı söylenebilir.¹²⁸ Fakat bunlar da, tıpkı bütçede olduğu gibi, devletin himaye ve desteği sayesinde olmuştur. Kısacası İzmir'de CHP, bina meselesi de hesaba katıldığında, maddi konularda çok büyük bir oranda devlete bağımlı bir görünüm arz etmektedir.

2.2.4. Kazalara Bağlı Nahiye ve Ocak Teşkilatları

Kazaların yanında, kazalara bağlı nahiye ve köyler de İzmir nüfusunun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. CHP'nin buralardaki varlığı büyük oranda kazalardaki durumla paralellik izlemektedir. Sabuncu İzmir'de partiye ait 500'ü aşkın nahiye ve köy ocağı bulunduğunu, fakat bunların gerçekte bir partinin gerekliliklerini karşılayacak toplantı yerlerine sahip ve muntazam kayıt tutabilen bir teşekkül haline gelemediklerine dikkati çekmektedir.¹²⁹ Ziyaret ettiği yerlerden birkaç örnek de veren Sabuncu'ya göre Tire'de merkez ocakları kağıt üzerinde var olmalarına rağmen hiçbir şekilde teşekkül etmemiştir. Urla'da da ocaklar adeta "*yok gibidir.*"¹³⁰ Yalman'ın 1937 tarihli raporu bu konuda bazı bilgiler sunmaktadır. Bu noktada, Yalman'ın yukarıda da alıntılıdığımız şu ifadelerine yeniden kulak vermek gerekmektedir: "*[İzmir'de CHP] Ocak teşkilâtları çalışmıyor, ismi, başkan ve üyeleri vardır amma ne olduklarını ve ne yapacaklarını bilmiyorlar diye hemen her yönkuruldan dinledim.*"¹³¹ Bu ifadelerinin yanında Yalman, Sabuncu'dan farklı olarak, ziyaret ettiği bazı ocaklar hakkında ayrıntılar da sunmaktadır.

Yalman'ın ziyaret ettiği Karaburun'da Mordoğan Köy Ocağı bir köy odasını idare odası olarak kullanmakta olup, burası köylülerin toplanma yeri haline gelmiştir. Ayrıca defterler düzenli tutulmaktadır. Bir ayrıntı olarak

---

¹²⁶ Günümüz Türkçedeki anlamı "*sahipsiz mallar*" olsa da aslında doğrudan gayrimüslimlerden kalan mal ve mülkü tanılamak için kullanılmaktadır.

¹²⁷ C.H.P. 1936 İl Kongreleri, s. 249.

¹²⁸ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

¹²⁹ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

¹³⁰ A.g.b.

¹³¹ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

Yalman, Mordoğan Köyü'nden geçerken 19-20 yaşında bir genç ile konuşma şansı bulduğunu ve bu gencin partinin ilkelerine olan bağlılığını hayranlıkla dinlediğini de aktarmaktadır.¹³²

Yalman'ın ziyaret ettiği bir diğer yer olan Menemen'e bağlı Aliğa Çiftliği Kamunu'nda (nahiyesinde) Yönkurul "*köy odasında*" bulunmaktadır. Köy odası son derece pistir ve köylüler buranın bir han görevi görmesinden dolayı temizliği ile ilgilenemediklerini ifade etmişlerdir. 540 üyeye sahip olan bu kamuna bağlı 10 köy ocağı bulunmaktadır. Üye, karar ve hesap defterleri vardır. Fakat "*Başkan, tozlar arasında bu defterleri çıkartarak gösterdi. Anlaşıyor ki çoktan beri kullanılmamıştı.*" Bununla birlikte, bahar döneminde kırsal iş faaliyetleri başladığı için köylüler başka hiçbir şeyle meşgul olmamakta, parti ile de pek ilgilenmemektedir. Bu durum Menemen için de geçerlidir ve "*Anlaşıldığına göre Menemen'e bağlı kamunlar ve ocaklarda parti hesabına esaslı bir çalışma ve titizlik yoktur.*"¹³³

Ödemiş'e bağlı Agadige Kamunu'nun karar ve üye defterleri vardır ve dosyaları tutulmuştur. Bütçeleri de vardır. Fakat bu sene Belediye'nin vereceği 100 liralık yardımı alamamışlardır. Üye sayısı 700'dür, hususi bir binası ise yoktur. Ödemiş'e bağlı Bademköyü Semt Ocağı'nın ise karar defteri yoktur. Parti idaresi o ana kadar hiç toplanmamıştır ve son on bir aydır alınan herhangi bir karar da yoktur. Tek bir adet dosyaları ve üye kayıtlarının yazıldığı bir künye defterleri vardır. Bu deftere göre üye sayıları 100'dür; ancak bu üyeler arasında "*Kimse beş para vermek istem[emekte], her şeyi belediyeye yüklemeye çalış[maktadır].*" Ayrıca 120 kadar üyesi olan bir spor kulüpleri olduğu söylene de bu kulüp de kağıt üzerindedir ve herhangi bir çalışması olmamıştır.¹³⁴

Bergama'ya bağlı Kınık Kamunu'nun karar defterinde 1937 yılı için 39 karar yazılmıştır ve her hafta toplantı yapılıyor görünmektedir. Üye defterlerinde yazılı üye sayısı 226'dır. Yalman'a göre bu rakam "*Pek azdır. Çünkü Nahiye'nin nüfusu (13000) den fazladır. Nahiye merkezi bile (4597) nüfusu ihtiva etmektedir.*" Bu da üye kaydının pek önemsenmediğine ya da bu konuda yeterli çalışmanın yapılamadığına işaret etmektedir. Hesap defterleri düzgün görünmektedir ve 2.120 liralık bir bütçeleri olduğu yazılıdır. Fakat halihazırda kasadaki miktar 37.87 liradır. Yönkurulun bulunduğu bina ise "*evvelce metruk iken üstüne bina kurulm[ası]*" ile yapılmıştır. Bergama'ya bağlı bir diğer kamun olan Turanlı Kamunu (Göçbeyli) ise tutulması gereken tüm defterleri tutmuştur. Bu defterlere göre 649 üyesi vardır. Fakat partinin bir binası yoktur ve ayda 150

---

¹³² A.g.b. Yine de Yalman, Karaburun genelinde partinin halk ile temas noktasında zayıf kaldığını da ifade etmektedir.

¹³³ A.g.b.

¹³⁴ A.g.b.

kuruş kira vererek bir binada oturmaktadırlar. Hesap usulleri talimata uygun görünmektedir ve defterde 1.037 liralık bütçeleri olduğu yazılıdır.¹³⁵

2.2.5. Kazalardaki Yerel Dinamikler ve Parti-Mülki İdare İlişkileri

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere taşrada CHP, büyük oranda o yörede önde gelen, fakat bu tür işler için yeterli nitelikleri taşımadığı anlaşılan grupların idaresi altında teşkilatlanmış bir görünüme sahiptir. İzmir’de de bunun çok farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Burada inceleme konusu ettiğimiz her iki rapor da, kazalardaki yerel siyasi dinamiklere dair önemli ipuçları barındırmaktadır. Buradan elde edilecek veriler, Tek Parti Dönemi’nde siyasetin taşradaki yansımalarını anlamak bakımından önemlidir.

1936 tarihli raporunda Sabuncu, vilâyet merkezindeki teşkilat üyeleri için olumlu yorumlarda bulunurken kazalar için aynı değerlendirmeyi yapamayacağını ifade etmektedir. Zira Sabuncu kazalarda fiziki ve somut unsurları teftiş etmekten partililer ile genişçe vakit geçirme şansı bulamamış, gittiği yerlerde en fazla bir gün bulunabilmiştir. Bu sebeple kişiler hakkında ayrıntılı bir bilgi vermesinin zor olduğunu belirtmektedir. Yine de gözlemlerine göre her yerde devlet kurumları ile parti arasında bir uyum görünmektedir. Ayrıca partiye karşı açık veya gizli bir cereyan da söz konusu olmamıştır.¹³⁶ Yine de Sabuncu, bazı yerlerde parti içerisindeki ilişkilere dair ilginç örneklerle de tesadüf etmiştir. Örneğin Kuşadası’nda parti binasını teftiş ettiği sırada yanına gelen Giritli Ali adında birisi, kendisinin Kuşadası’na bağlı Selçuk nahiye ocaklarından birinin başkanı olduğunu, fakat kendisine parti arkadaşları tarafından “Yunanlılara casusluk isnat edilerek” ocak başkanlığından uzaklaştırıldığını ifade ederek Sabuncu’ya yakınmıştır. Kazayönkurul Başkanı tarafından Yönkurul kararına dayanarak ocak başkanlığından azledilen Giritli Ali hakkında İlçebay (Kaymakam) ile de görüşen Sabuncu, valilikten bu kişi hakkında bir tahkikat evrakı geldiğini ve tahkikatın olumsuz sonuçlandığını öğrenmiştir. Daha sonra Selçuk’a teftişe gittiği zaman Selçuk Kamunyönkurulunun “çok dikkate şayan” 29 Ocak 1936 tarihli ve 12 sayılı kararını okuma şansı bulmuştur. Bu karar evrağına göre Giritli Ali hakkında “Kahvede otururken yanındaki koyun almaya gelen iki Yunanlıya oradaki sivil polis memurunu parmağı ile gösterdiğini kahve dışındaki iki şahsın uzaktan gördüğü” yazılmakta ve bu sebeple Giritli Ali’nin casus olduğu kanaatinin oluşması üzerine ocak başkanlığı görevinden azline karar verildiği belirtilmektedir. Fakat ilginç olan, Giritli Ali ocak başkanlığından azledilmesine rağmen “Partide üye olarak kalmasında bir mahzur görmedikleri” de kararda ilave edilmiştir. Böylesi bir iddia barındıran bu kararın kayıt altında tutulmasından rahatsız olan Sabuncu, raporunda “Partinin

¹³⁵ A.g.b.

¹³⁶ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1

şerefli hayatında tarihe intikal edecek maziye ait vesikalar arasında kalmasına meydan verilmemesini dilerim” ifadelerini kullanmaktadır.¹³⁷

İzmir’de parti ile mülki idare arasında belirgin bir husumet veya rekabete rastlanmamaktadır; bu tür bir durum daha çok parti içerisinde olabilmektedir. Bir istisna olarak Menemen Kazayönkurulu ile Menemen Belediyesi arasında bir gerilim ve çatışma söz konusu olmuş ve bu mesele ancak İlyönkurulun araya girmesiyle çözülebilmiştir.¹³⁸ Giritli Ali örneği ise parti içerisinde yaşanan husumetlere dair bir örnek olarak zikredilebilir. Bunların yanında, diğer bölgelerde CHP teşkilatlarını idare eden yerel ileri gelenleri arasında parti üzerinden yaşanan rekabet ortamına¹³⁹ (örneğin önde gelen aileler arasında yaşanabilecek bir rekabet veya husumete), büyük oranda sosyolojik yapıya da bağlı olarak, İzmir’de tesadüf edilmemektedir.

Diğer yandan yerelde geçmişten kalan bazı siyasi anıların da hala canlı olduğu görülmektedir. Yalman’ın raporuna göre Menemenliler, 1930 yılındaki Menemen hadisesi ile ilçelerinin adının özdeşleşmesine bağlamakta ve bu “*eseף verici hadise*” ile anılmaktan duydukları üzüntüyü dile getirmektedirler. Bu durum, Menemen hadisesinin rejim içerisinde yarattığı etkinin ilerleyen yıllarda da sürdüğüne işaret etmektedir. Diğer yandan Menemenli partililer, İzmir Valisi ve CHP İl Başkanı Güleç’in Bergama’ya giderken Menemen’den geçmesine rağmen buradaki Kazayönkurula hiç uğramadığına dikkat çekerek buna son derece içerlemişlerdir.¹⁴⁰ Vali’nin bu tutumunun Menemen hadisesi ile alakalı olup olmadığı açık olmamakla birlikte, Menemenlilerde belirli bir içerlemeye neden olduğu anlaşılmaktadır.

2.3. Halkevleri, Basın ve Diğer Teşekküller

Rejimin ilkelerini halka götürebilmek amacıyla 1932 yılından itibaren faaliyetlerine başlamış olan Halkevleri, halkın partiye olan ilgisinin ve partinin nüfuz gücünün önemli göstergelerindendir. İzmir’deki halkevleri her iki müfettiş raporunda da yer bulmuştur. Raporlara göre, İzmir genelinde beş halkevi bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında, Merkez’de İzmir Halkevi’nde “*şaydalı bir çalışma yolu tutulduğu*” söylenebilir.¹⁴¹ Parti İzmir Halkevi için lazım olan parayı son senelerde fazlasıyla temin etmiştir. Ayrıca bu Halkevi’nin şube idare kurullarında bulunan kişiler de, tıpkı merkezdeki parti idarecilerinde olduğu gibi, “*muhitin değerli münevver şahsiyetleri[dir.]*” Diğer yandan burada bir de halk dersaneleri kurulmuş olsa da bunların ihtiyaca ne ölçüde cevap

---

¹³⁷ A.g.b.

¹³⁸ A.g.b.

¹³⁹ Koçak, *CHP ve Taşra*, ss. 689-690.

¹⁴⁰ A.g.b.

¹⁴¹ Burası bugün Devlet Tiyatroları sahnesi olarak hizmet vermektedir.

verebildiği sorusuna o an için yanıt vermenin güç olduğu da ifade edilmektedir. Bunun yanında merkezdeki Halkevi *Fikirler* adlı bir dergi de çıkarmaktadır. Sabuncu, her ne kadar bayiler tarafından satılsa da, derginin neredeyse hiç kimse tarafından satın alınmadığına dikkati çekmektedir. Ona göre yaklaşık sekiz yıldır çıkarılan bu dergi satılmadığı için bütçeye bir yük oluşturmaktadır.¹⁴²

Sabuncu'dan bir yıl sonra halkevlerini ziyaret eden Yalman da buralarda okunan kitapları belirtmek dışında pek bir bilgi vermemektedir. Yalman'a göre İzmir'de halkevi kütüphaneleri 1937 yılı boyunca 11.898 öğrenci, 1553 serbest meslek, 896 memur, 432 öğretmen tarafından kullanılmıştır. 10-20 yaş arasında 11.787 okuyucu vardır. 20-30 yaş arasında 2.383 okuyucu, 30-40 arasında 230 okuyucu görünmektedir.¹⁴³ Kısacası İzmir'in merkezinde bulunan Halkevi'nin, tıpkı İzmir'in merkezindeki CHP teşkilatı gibi görece etkin ve imkanları geniş olduğu söylenebilir. Fakat Sabuncu'nun da ifade ettiği üzere, halkevi yayınlarının halk tarafından ilgi görmemesi halkevlerinin halk ile olan ilişkisine dair fikri vericidir. Bu durum kazalarda daha belirgin bir hal almaktadır.

Kazalara bakıldığında diğer dört halkevi arasında en canlı olan Ödemiş Halkevi'dir. 600 liralık bir bütçesi bulunan Ödemiş Halkevi, "*bütün kuvvetleri ile teşekkül etmiş görünmekte[dir].*" Müze ve sergi kolu dışında tüm kolların çalışma bilançolarında ufak tefek hareketler göze çarpmaktadır. 1.200 kitaplık bir kütüphane de kurmuş olan bu halkevinde, tek tük ders çalışanlar ve kitap okuyanlar olsa da bunlar dışında halkın genelinden pek ilgi yoktur. Ayrıca bir diğer sıkıntı da toplumsal alışkanlıklardır. Bu konuda bir örnek veren Sabuncu, Ödemiş Halkevi yetkililerinin temsil kolunda "*bayan bulamadıklarından*" yakındıklarını aktarmaktadır.¹⁴⁴ Bu örnekler, her ne kadar taşradaki bazı halkevleri Ödemiş'te olduğu gibi iyi imkanlara sahip olabilseler de, bunun halkın ilgisini çekmek için yeterli olamayabildiğini göstermektedir. Özellikle toplumsal alışkanlıklar ve geçim meşguliyetleri gibi faktörler, bu ilgisizliğin temel sebepleri olarak görülebilir.¹⁴⁵

Bir diğer Halkevi de Tire'de bulunmaktadır. Burayı "*Doğmadan ölmüş bir teşekkül*" olarak tanımlayan Sabuncu, şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Hesap, kitap namına hiçbir şey yoktur. Bugüne kadar idare heyeti bile kuramamışlardır. Parti idare heyetinin aş[ğ]ıda arzedeceğim sosyal yardım namına yaptığı bazı işleri aynı zamanda*

---

¹⁴² BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

¹⁴³ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

¹⁴⁴ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

¹⁴⁵ Bu tezin yalnızca İzmir'e has bir durum olmadığı Diyarbakır örneği üzerinden dile getirilebilir. Diyarbakır Halkevi'nin temsil (gösteri) kolunun faaliyetlerde yaşadığı en büyük sıkıntılarının başında kadın oyuncu bulunamaması gelmiştir. Bu sorun çok uzun yıllar boyunca devam etmiştir. Bkz. Ercan Çağlayan, *Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası (1923-1950)*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 215-216.

da Halkevi hesabına bana göstermek istediler. Fakat öyle bir gösteriş ki ortada bunu teşvik edecek ne bir [...] ne de idare adamı yoktur.”¹⁴⁶ Bergama Halkevi hakkında ise “Netice çok zayıf” ifadelerini kullanan Sabuncu, şöyle demektedir: “Dil tarih kolu şimdye kadar bir şey yapmamıştır. Musiki okulu namına birkaç parçalık bir bandoları varsa da muallimlik yapacak kabiliyetli kimse bulunmadığından çok zayıftır. Bir spor kolu var ise de alanları temiz değildir. Belediye alan için beş altı bin lira bir fedakarlık yapmak tasavvurundadır. Sosyal yardım kolu bu sene hiçbir şey yapmamıştır. Halk derslerinde bir Fransızca kursu açıldı ve 92 kadar talebesi var.”¹⁴⁷ Urla Halkevi hakkında da bir değerlendirmede bulunan Sabuncu, burada da eleman zayıflığına dikkat çekmektedir. Ona göre yerli halk arasında bu tür işleri halkevinden beklenen bir şekilde başarabilecek kimse yok gibidir. Ancak bir iki memur ile birkaç “iptidai mektep” bitirmiş kimse bu işleri üstlenmek durumunda kalmaktadır.¹⁴⁸ Bu durum, partideki nitelikli eleman sıkıntısının halkevlerinde de sürdüğünü göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında, tıpkı parti teşkilatında olduğu gibi İzmir’in merkezinde bulunan halkevinde de imkan bakımından bir sorun görünmez iken, kazalardaki halkevlerinde ise türlü sorunlar söz konusudur. Bu sorunlar daha çok maddi eksiklikler, halkın ilgisinin halkevlerine çekilememesi ve halkevleri ile ilgilenecek nitelikli eleman bulunamamasıdır.

Raporların bir diğer yönünü partinin diğer teşekküller ile olan ilişkileri oluşturmaktadır. Raporlarda ortak bir şekilde belirtildiğine göre hemen her yerde sosyal ve iktisadi teşekküller zaman içerisinde parti bünyesine katılmıştır. 1936 tarihli raporunda Sabuncu, İzmir’de teşekkül etmiş otuz kadar işçi, amele ve esnaf cemiyetinin toplandığı bir birlikten bahsetmektedir. Ortalama kırk bin kadar esnaf ve işçi bu birliğe kayıtlı bulunmaktadır. Sabuncu, bu birliğin parti dışında kalmasının sakıncaları konusunda merkezi uyarmak ihtiyacı hissetmektedir. Ona göre, “Bu kadar büyük bir teşekkül olan bu birliği şunun bunun istismarına maruz bırakmamak ve kendilerine müfit olabilecek bir şekilde devamlı yaşayabilmelerini temin maksadile parti bu işle yakından meşgul olmak[...] [ve] [...] birliğin başına hem otorite tesis etmeğe muktedir hem muhitte şahsına saygı ve sevgi telkin ettirebilecek daimi birinin getirilmesi” gerekmektedir. Halihazırda bu birliğin başında bulunan Osman Şen adlı kişi ise bu türde önemli bir cemiyetin başkanlığı için hiç uygun birisi değildir. Sabuncu’nun İzmir’de aldığı duyumlara göre “muhitte fena bir mazisi olan” Şen’in birliğin başında olması bir yana, “vilayette parti ile ilgili diğer işlerde de kullanılmaması” gerekmektedir. Zira Sabuncu, Şen hakkında “Serbest fırka mücadelesi sıralarında bu şahsın teşrihine tereddüp ettiğim çok adi bir vatan düşmanının dahi yapmaktan haya duyacağı sokak politikacılığı yaptığını”

---

¹⁴⁶ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

¹⁴⁷ A.g.b.

¹⁴⁸ A.g.b.

“partiyi seven bir çok arkadaşlardan” dinlemiştir. Bu kişi esasen Sabuncu’nun I. Dünya Savaşı’nda aynı birlikte görev yaptığı silah arkadaşı olmasına rağmen Sabuncu, *“arkadaşım Osman hakkında duyduklarımı teessürle yaz[mak]”* durumunda olduğunu ifade ederek, *“orta yerde çok sevdiğim Partimin şerefi mevzubahis olduğu için bu kanaatimi tevil yolu ile olsun hafifletmeye imkân göreme[miştir].”*¹⁴⁹

1937 yılına gelindiğinde Sabuncu’nun İzmir’deki teşekküller hakkındaki arzusu gerçekleşmiş görünmektedir. 1936 yılında parti ile devletin *“birleşmesi”* İzmir’deki tüm teşekkülleri parti içerisinde eritmiştir. Yalman’ın raporuna göre 1937 yılına gelindiğinde İlyönkurul, *“içtimai ve mesleki teşekküllerle alâkadar”* görünmektedir. İzmir’deki İşçiler Birliği partinin her vakit yardımına mazhar bir kolu haline gelmiştir. Gençlerin kendisine *“partiye bağlı olmayan bir teşekkülün bulunmadığını”* söylediklerini aktaran Yalman, *“Ner[e]de bir gençler kurumu varsa ve ner[e]de bir spor teşekkülü mevcutsa bunlar tamamen partinin ve yönkurulların yardımı ile çalışmaktadırlar. Yönkurullarımız bu kurum ve teşekküllerin imkân nisbetinde maddi yardımcılarıda olmaktadır.”* ifadelerini kullanmaktadır.¹⁵⁰ Yalman’ın bu ifadeleri, meslek teşkilatları yanında az çok varlık gösterebilen gençlik teşkilatlarının da parti bünyesine dahil edildiğini göstermektedir. Bunun bir göstergesi, yine Yalman’ın raporunda bulunmaktadır. Yalman, İzmir’de halkevleri dışında tek bir gençlik teşkilatı dahi kalmadığını övünerek kaydetmektedir.¹⁵¹

Son olarak raporlar, İzmir’de partinin basın ile ilişkilerine temas etmektedir. Partinin basın konusunda İzmir’de güçlü bir etkinlik kuramadığı anlaşılmaktadır. CHP İlyönkurul Başkanı Güleç, Genel Sekreterliğe gönderdiği 9 Temmuz 1936 tarihli raporunda şöyle demektedir: *“İzmirde gazetecilik mes’elesi belli başlı bir derddir. Anadoludan başka bütün gazeteler elimizde sayılamaz ve her hangi bir zaif [zayıf] zamanda hepsi aleyhimizde çalışabilirler.”*¹⁵² Müfettiş raporları da Anadolu gazetesinin parti ile olan ilişkisine dikkat çekmekle yetinmektedirler. Yalman *“Anadolu’yu hemen hemen parti gazetesi saymak doğru olur, sahibi partili bir sayılav arkadaşımızdır ve parti maksatlarının yayılmasında heç [hiç] bir hizmeti eksik etmez.”* derken, bütün Ege Bölgesi’nde en çok okunan gazete olması bakımından ayrı bir öneme sahip olan *Yeni Asır* hakkında ise, *“Yeni Asır da parti maksatlarının yayımında Anadolu’dan geri kalmak istemez fakat ne dereceye kadar samimidir bilmem.”* ifadelerini kullanmaktadır.¹⁵³

---

¹⁴⁹ A.g.b.

¹⁵⁰ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

¹⁵¹ A.g.b.

¹⁵² BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

¹⁵³ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

Sonuç

Bu makalede Tek Parti Dönemi'nde CHP'nin parti müfettişliği görevlendirmeleri kapsamında İzmir'deki CHP teşkilatlarını teftiş eden iki milletvekilinin kaleme aldıkları raporlar üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. İlki CHP Giresun Milletvekili ve Parti Müfettişi İsmail Sabuncu tarafından 1936 yılının Şubat ve Mart aylarında; diğeri ise, Ordu Milletvekili ve Parti Müfettişi Ahmet Hamdi Yalman tarafından 1937 yılının Eylül ayında gerçekleştirilen teftişlere dair bu iki rapor, Tek Parti Dönemi İzmir'inde CHP teşkilatlanması ve yereldeki siyasi hayat üzerine önemli veriler sunmaktadır. Genel olarak bulgular, Tek Parti Dönemi'nde CHP'nin taşra ile olan ilişkilerini inceleyen akademik çalışmaların Türkiye'nin farklı yerlerine dair elde ettiği bulguların İzmir ile büyük oranda örtüştüğünü göstermektedir. Bir diğeri ifadeyle, CHP'nin taşra ile olan ilişkilerinin ve taşradaki etkinliğinin İzmir'de de çok farklı olmadığı anlaşılmaktadır.

1936-1937 tarihli iki müfettişlik raporuna bütünsel, eleştirel ve diğeri kaynaklar ile mukayese eden bir göz ile bakıldığında Tek Parti Dönemi İzmir'inde CHP'nin aslında bir tek partiden beklenmeyecek ölçüde zayıf ve etkisiz bir teşkilata sahip olduğu açık bir gerçeklik olarak görülmelidir. CHP'nin İzmir'deki varlığı ve etkinliği, vilâyet (il) merkezinden kazaya (ilçeye), oradan da nahiye ve köye doğru uzanan dikey hiyerarşide giderek azalmakta, hatta kazalardan itibaren büyük oranda kağıt üzerinde kalmaktadır. Kazalar ve buralara bağlı parti teşkilatları çoğunlukla denetimsiz bir görünüme sahiptir. Başkanı doğrudan Genel Sekreterlik tarafından, yani merkezden atanan İlyönkurul, kendi sorumluluğunda olan kazaları uzun yıllar tam manasıyla denetlememiştir. İzmir'in iklim ve altyapı şartları Türkiye'nin geneline kıyasla görece daha elverişli olmasına rağmen, İlyönkurulun kazalardaki parti teşkilatları üzerinde tam anlamıyla bir denetim ve hakimiyet kurabildiği söylenemez. Bu manzaranın bir sonucu olarak CHP, 1930'lu yılların sonlarına gelirken, İzmir'de nüfusun çoğunluğunun yaşadığı kaza, nahiye ve köylerde inkılapları kendisine mal eden bir iktidar partisinden beklenmesi gereken teşkilatlanmayı ve etkinliği sergileyememiştir.

CHP'nin taşrada bir tek partiden beklenmeyecek bir manzara arz etmesinin genel sebeplerinin irdelenmesi müstakil ve mukayeselere dayalı bir çalışma konusu olabilir. Nitekim Metinsoy, Vural ve Koçak'ın çalışmaları da bu konu üzerinde durmaktadır. Üç yazarın da vardıkları sonuç, İzmir özelinde de elde ettiğimiz sonuçlarla büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu noktada CHP'nin taşrada arz ettiği manzarada birinci sebep, CHP'nin en başından beri son derece merkezi ve dar bir kitle tarafından –ki başındakilerin çoğunluğu asker ve bürokrattır- idare edilen bir siyasi parti olması ve buna bağlı olarak taşranın büyük oranda merkezden gelen talimatlarla, bir diğeri ifadeyle uzaktan ve

denetimsiz bir şekilde idare edilmeye çalışılmasıdır. Bu durum İlyönkurulları hareketsiz kılmıştır. Ayrıca, taşradaki parti idaresinin aşağıya doğru gittikçe büyük oranda bölgenin önde gelen sınıflarına emanet edilmesi partinin kaza seviyesinde de cansız ve merkezin etkisinden uzak kalmasına neden olmuştur. Bu kişilerin idaresi altında parti, üstelik hemen hemen hiç denetlenmediği bir ortamda, dinamizmden yoksundur. İkinci sebep ise ülkenin bir gerçeği olarak taşranın genel olarak altyapı, eğitim, ulaşım, haberleşme vasıtalarından yoksun, ekonomik olarak da siyaset ile doğrudan alakadar olamayacak kadar farklı önceliklere sahip olmasıdır. Nitekim halk açısından gündelik geçim daima daha ön planda görünmektedir. Öyle ki, bu durum taşrada (örneğin Menemen’de) partinin bazı aylarda hemen hemen hiç faal olamamasının da temel sebeplerindedir. Yine de, yukarıda ifade edildiği üzere, dönemin Türkiye’inde coğrafyaya, iklim şartlarına ve altyapıya dair eksikliklerin belki de en son dile getirilebileceği yerlerden biri İzmir’dir. Bu bakımdan İzmir’in kazalarındaki manzara bir anlamda partinin idare edilmiş biçiminden de kaynaklanmaktadır.

İzmir özelinde bakıldığında CHP, öncelikli olarak büyük oranda nitelikli eleman ve üye sıkıntısı çekmektedir. Özellikle merkezden köye doğru uzanan dikey hiyerarşide parti ve onun uzantıları için çalışacak kişi bulunamaması büyük bir sorundur. Aslında İzmir’de partiye ve rejime dair bir olumsuzluk raporlara yansımamaktadır –ki buna da bir nebze şüphe ile bakmak gerekir-, yine de partinin kendini bu işe adanmış, inkılap ilkelerini içselleştiren ve bunları yayabilecek “neferleri” yoktur. Birkaç istisna dışında hemen hiçbir yerde bu yönde bir şevke rastlanmamaktadır. Partiye üye olmak da kitleler nezdinde büyük anlamlar ifade etmemektedir. CHP’nin İzmir’deki üye oranları ülke genelindeki oranlara (%8 ila %10 ortalamasına) yakın olmakla birlikte, partinin gerçek anlamda ne kadar üyesi olduğunu tespit etmek güçtür. Yine de elde bulunan üye oranlarının dahi parti merkezi tarafından yetersiz görüldüğü anlaşılmaktadır. Bundan kaynaklı olarak CHP, üye kabul sistemini sıkı bir kurallar dizisine oturtmuş olmasına rağmen İzmir’de, özellikle de vilâyet merkezi dışında, bundan önemli ölçüde taviz vermek durumunda kalmış, yani tüzüğü çoğu zaman uygulayamamıştır. Kazalardan itibaren üye sayısını artırmak için yöredeki işçiler başta olmak belirli grupların topluca ve zorla partiye üye yapılması gibi örnekler bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu tür olağandışı çabalar dahi parti merkezinin bu konuda baskı uygulaması sonrasında gerçekleşebilmiştir. Aksi takdirde, özellikle kazalardaki parti teşkilatlarının genel manada ne propaganda ne de üye sayısını artırmak meselelerinde herhangi bir isteği, motivasyonu ya da kabiliyeti söz konusudur.

CHP İzmir’de yalnızca kadro sıkıntısı çekmemektedir. Aynı zamanda CHP’nin vilâyet merkezi dışında neredeyse her yerde kendisine ait bir parası yoktur. Bu durum, teşkilatlar açısından en temel sorunlardan biri olagelmıştır.

Partinin vilâyet merkezindeki teşkilatı hariç olmak üzere, sırasıyla kaza, nahiyeye ve köylerdeki teşkilatlarının bütçesi yok denecek kadar azdır. Bütçe olan yerlerde de bunların kayıtlarını tam anlamıyla tespit edebilmek güçtür; hatta kimi yerlerde de bütçe namına hiçbir kaydın tutulmadığı söylenebilir. Üyelerin partiye ödemesi gereken taahhüt paraları da neredeyse hiçbir şekilde tam olarak alınamamakta ve takip de edilememektedir. Bu noktada partinin pek çok yerde kendisine ait bir gelirin olmadığı özellikle vurgulamak gerekir. Bu nedenlerden dolayı parti, İzmir’de hemen her yerde mülki idarenin ve belediyelerin desteğine ve himayesine muhtaçtır. Nitekim parti, genel olarak buralardan gelen yardım paraları ile kendisini döndürebilmektedir. 1937 yılına gelindiğinde İlyönkurulun bütçesinin neredeyse tamamı devlet (Vilâyet İdaresi/Mülki İdare) tarafından karşılanmaktadır. Tüm bunların yanında CHP, İzmir’de önemli ölçüde binasızdır. Çoğu kazada belediyenin herhangi bir odası, partinin “binası” durumundadır. Toplantı yeri bulabilen parti teşkilatı ise son derece sınırlıdır. Zamanla bu durumun düzeldiği ve bazı kazalardaki eski Türk Ocağı binalarının veya Emval-i Metruke’nin parti teşkilatları tarafından kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Şüphesiz tüm bunlar, 1936 yılından itibaren artan devlet desteği sayesinde olmuştur.

Raporların bir diğer yönünü CHP’nin taşradaki varlığına dair sınıfsal veriler oluşturmaktadır. Bu veriler, parti kadrolarının tutukluğunu açıklamada önem arz etmektedir. Her ne kadar İzmir’in merkezinde CHP belirli bir varlık gösterebilmiş olsa da, kazalardan itibaren partinin idaresi bölgenin ileri gelenleri olarak da görülebilecek olan dar ve orta sınıfa mensup bir kitlenin inisiyatifine bırakılmış görünmektedir. “Bırakılmış” ifadesini burada özellikle kullanmak gerekmektedir; zira raporlardan anlaşıldığı kadarıyla bu kişiler, biraz da partinin mevcudiyetini sağlamak için merkezin mecbur kaldığı bir kitle izlenimi vermektedir. Bazı kazalarda müfettişlere parti idaresindeki kişilerden memnun olunmadığı ifade edilmesine rağmen, aynı zamanda bu kişilerden daha iyisinin bulunamayacağını da itiraf edilmesi dikkat çekicidir. Böylesi bir manzara içerisinde, taşrada parti idaresinde yer alacak olan kişilerde parti ilkeleri ile olan bağ, parti için çalışma, eğitim durumu vb. niteliklerin ikinci planda görüldüğü söylenebilir. Kaza teşkilatlarındaki durgunluk, İlyönkurulun buraları yeteri kadar denetlemiyor oluşunun yanında, kazalardaki parti idarelerinin bu sınıfın eline “bırakılmış” olması ile de alakalıdır. Kazalardaki bu manzaranın, bir diğer ifadeyle yerel elitler ile kurulan bu türde bir ilişkinin, rejim tarafından tercih edilen bir durum olduğu söylenebilir. Aynı zamanda raporlar, taşrada parti idarelerinde bulunan kişiler arasında bu makamları kendi menfaatleri ve nüfuzları için önemli görenlerin bulunabildiğine de işaret etmektedir. Zira bu kişiler arasında parti idarelerinde bulunmanın yanında Belediye Reisliği yahut Belediye Meclis Azalığı yaparak gelir elde edenler de vardır.

Bununla birlikte, Anadolu'nun diğer yerlerinde görüldüğü şekliyle, yerelde parti idaresi üzerinden girilen rekabete dair (örneğin büyük ailelerin parti idaresi üzerinden rekabete girmeleri gibi) durumlara, İzmir'de rastlanmamaktadır. Bu durum büyük oranda İzmir'in sosyo-kültürel yapısı ile alakalıdır. Bununla birlikte, parti içerisinde yerel ölçekte ve daha çok bireysel husumetlerin yaşanabildiği de görülmektedir. Eski anılar, bu tür durumlarda kendisini gösterebilmektedir. Örneğin Selçuk'ta bir ocak başkanı, Kazayönkurul tarafından Yunan ajanı olmakla suçlanarak görevinden alınmıştır. Diğer yandan, eski anılara bir örnek olarak, İzmir'de parti dışında kalan isimlerin genellikle eski SCF'liler oluşu dikkate değerdir. Kazalarda ise SCF'lilerin parti yönetimlerinde yer alabildikleri görülmektedir. Yine de eski SCF'lilere parti içerisinde çok da hoş bakılmadığı anlaşılmaktadır. Son olarak, Menemen hadisesinin Menemenlilerin hafızalarında edindiği yer de kayda değerdir.

1930'ların ilk yarısında parti ile mülki idare arasında belirli sorunların yaşandığı İzmir'de, 1930'ların ikinci yarısına girilirken bu türde bir sorunun pek yaşanmadığı, aksine parti ile mülki idare arasında belirli bir uyumun sağlanabildiği söylenebilir. Fakat bunun CHP-taşra ilişkileri açısından Türkiye'nin genelini yansıtmadığı hatırlanmalıdır. Bu konuda Metinsoy, Ankara başta olmak üzere büyük merkezlerde devlet ile parti arasında mutlak bir uyum görülürken, taşranın genelinde bu uyuma rastlanamadığına dikkati çekmektedir.¹⁵⁴ Bu bakımdan İzmir, en azından 1936-1937 yılları için büyük merkezlerdeki uyuma örnek olarak gösterilebilir. 1936 yılında valilerin CHP vilâyet (il) başkanı yapılmasıyla birlikte CHP'nin devlet ile olan ilişkisi hiç olmadığı kadar artmıştır. Fakat bunun, CHP'nin devlete hakim olması anlamına gelmediği, tam aksine devletin CHP'ye hiç olmadığı kadar hakim olduğu ve hatta onu adeta "yuttuğu"¹⁵⁵ söylenebilir. Bu durum, yukarıda da ifade edildiği şekliyle, devlet desteğiyle ayakta kalabilen İlyönkurulun özellikle maddi konularda devlete daha fazla entegre olmasını sağlamıştır. Ayrıca bu adımın İlyönkurulu daha da resmileştiren ve bürokratikleştiren bir görünüme soktuğu söylenebilir. Bu da partinin dinamizmini olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim 1937 tarihli raporda, İzmir'deki Kazayönkurul üyelerinin ağzından, devletin partiye iyice hakim olmasının ardından partinin etkinliğinin ve dinamizminin daha da azaldığı aktarılmıştır. Diğer yandan 1936 tarihli kararname ile atılan bu adımın kazalardaki parti idarelerinde bir karşılığı olduğunu söylemek güçtür. İlgili kararname ile valiler parti İlyönkurulunun başına geçerken, kazalarda kaymakamlar için aynı uygulamaya gidilmemiş ve Kazayönkurular yerelde etkili olan unsurların nüfuz alanı olmayı sürdürmüştür.

---

¹⁵⁴ Metinsoy, *a.g.m.*, s. 161.

¹⁵⁵ Koçak, "CHP-Devlet Kaynaşması (1936)", ss. 74-79.

Tüm bu veriler ışığında, İzmir'in merkezinde ya da kazalarda olsun, CHP, devleti yöneten bir hükümet partisinden ziyade, devlete yardımcı olan, onu destekleyen ve bunu da onun kendisine sağladığı imkanlar dahilinde yapan herhangi bir teşekkül görünümündedir; burada parti amaç değil, adeta araç görünümündedir. 1934 yılında CHP'nin İzmir İlyönkurulu, yıllık raporunda şöyle demektedir: *"Vilayet merkezinde mahalli hükümet ile tam bir bütünlük içerisindeyiz. Hükümeti her yerde ve her zaman takviye ediyoruz."*¹⁵⁶ Halbuki kitleleri sürüklemesi beklenen gerçek bir tek partili rejimde partinin hükümeti *"her yerde ve her zaman takviye"* etmesi değil, tam aksine hükümeti yönlendirmesi ve hükümetin parti ile *"tam bir bütünlük içerisinde"* olması gerekirdi. Türkiye'nin tek partisi CHP'ye biçilen rolün ise bunun tam tersiydi.

Mevcut manzara içerisinde CHP'nin *"Parti prensiplerini, parti programını, Cumhuriyetin feyizlerini, inkılâp ve istiklâl mefhumlarını her zaman, her yerde ve her fırsatta bütün partililere ve yurttaşlara söylemek, anlatmak ve yaymak"*¹⁵⁷ amacının nasıl gerçekleştirebileceği diğer bir soru işareti olarak durmaktadır. Partinin Cumhuriyet'in ilkelerini yaymak noktasında İzmir gibi önde gelen bir şehirde arz ettiği manzara, dönemin Türkiye'sinin diğer bölgelerinin sahip oldukları şartlar göz önünde bulundurulursa, iyimser bile görülebilir. Bu bakımdan İzmir'deki durum yalnızca maddi imkansızlıklarla açıklanamaz; zira genel olarak İzmir'de parti kadrolarının parti ilkelerini yaymak bir yana, partiyi parti yapan en ufak meselelerde dahi pek hevesli görünmemektedirler. İzmir Valisi Kazım Dirik'in partililere hitaben yaptığı 1934 tarihli bir konuşması bu bakımdan son derece anlamlı ve tamamlayıcıdır: *"İşte yetersizlik vardır. Belki kabahatin bir kısmı parasızlıktandır. Fakat bence ten birliği, aşk birliği lazımdır."*¹⁵⁸

Hakikat şudur ki, İzmir gibi bir taşra örneğinden yola çıkılacak olursa, CHP, dönemin diğer önde gelen tek partili rejimlerine kıyasla totaliter olabilmek bir yana, otoriter bir tek parti olabilecek vasıtalarından dahi yoksundur; eğer bir otorite ve otoriterlik varsa, bu parti değil, devlet ve onun uzantıları olabilir. Nitekim raporlarda da partinin elemansızlık sorununa çözüm olarak memurların görevlendirilmesi gerektiğine işaret edilmektedir. Bu bakımdan Türkiye'deki tek parti rejimini dönemin totaliter tek partili rejimleri ile kıyaslamak hatalı sonuçlara ulaşılmasına neden olabilir. Zira, yine İzmir üzerinden söylenecek olursa, Türkiye'deki tek partili rejim tecrübesinde, ülkenin tamamına yakınına tekabül eden taşrada öncü unsurun parti olmadığı (ya da olmadığı) açıktır. Genel olarak parti devletin hemen ardında konumlanmak ve onun himayesi altında bulunmak durumundadır. Bu durum, tek parti rejiminin

---

¹⁵⁶ Vural, *a.g.t.*, s. 90.

¹⁵⁷ Koçak, *CHP Genel Sekreterliği*, s. 115. (CHP Ankara Merkez İlçe Örgütü'nden Ankara Vilâyet İdare Heyeti'ne gönderilen yazı, 19 Şubat 1938.)

¹⁵⁸ Vural, *a.g.t.*, s. 102.

kitleleri dönüştürmek noktasında gösterdiği önemli bir zafiyet olarak görülebilir. Zira topluma belirli bir ideolojiyi zerk edebilecek yegane vasıta, bürokratik alışkanlıklar içerisinde yoğrulan devlet ve onun taşradaki uzantılarından ziyade, kitleleri harekete geçirebilecek araçlara sahip bir siyasi parti olmalıdır. Dolayısıyla bu noktada önemli olan, taşrada devleti temsil eden vali, kaymakam, müdür, öğretmen, memur yahut jandarmadan ziyade, tek işi kitleleri ideoloji ve doktrin çerçevesinde harekete geçirmek olan güçlü bir siyasi teşkilatlanmasının üstleneceği roldür. Nitekim dönemin diğer tek partili rejimlerinde partiye atfedilen öncü rol, sonuçları bakımından, aradaki farkı somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

Mustafa Tuna'nın Sovyetler Birliği ile Türkiye'deki inkılaplar sürecini kıyasladığı çalışması, büyük oranda kırsal nüfusa dayanan ve sürece benzer şartlar içerisinde başlamış olan iki rejim arasındaki temel farkların başında, iktidardaki tek partinin ve onun güçlü ideolojisinin rolü olduğuna işaret etmektedir. Rusya gibi geniş ve kırsal bir coğrafyada, üstelik kanlı savaşların ardından karşılaşılan ekonomik zorluklar içerisinde Komünist Parti kadroları ve ideolojisi hem iktidarını tesis etmek hem rejimi yönlendirmek hem de taşradaki en ücra köşeye kadar kitleleri örgütlemek ve kontrol etmek noktasında Türkiye'nin tek partisinden çok daha öncü bir role sahiptir.¹⁵⁹

Sovyet örneğine dayanarak meseleye bir kere daha İzmir özelinde bakılacak olursa CHP, taşrada bunun tam aksi bir manzara arz etmektedir. Parti teşkilat olarak pek çok yerde vardır, fakat bu teşkilatlar büyük oranda kağıt üzerindedir; Nihat Erim'in 1947 gibi geç bir tarihte itiraf edeceği şekliyle "*Parti berbatça bir haldedir*"¹⁶⁰ ve teşkilatları adeta "*Havadadır*".¹⁶¹ Partide, Sovyet örneğinin tersine, nüfusun büyük bir kısmını oluşturan taşrada rejimin prensiplerini en uçtaki bir köye dahi götürecektir ve halkı örgütleyecek bir teşkilat, dinamizm ve motivasyon görmek güçtür. Bu noktada, diğer tek partili rejimlerin taşra ile olan ilişkilerinden de yola çıkılarak, tek parti dönemi CHP'sinin gerek merkezde gerekse taşrada devletin ardında konumlanarak öncü bir rol üstlenmemiş olmasının yarattığı zafiyete daha fazla dikkat çekmek gerekmektedir. Nitekim CHP, taşrada gösterdiği tüm bu zayıf ve durgun manzaranın somut sonuçlarını çok partili hayata geçiş sürecinde açık bir şekilde görecektir ve bu konuya dair eleştiriler bizzat parti içerisinde gelecektir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olduğundan yazarın katkı oranı %100'dür.

---

¹⁵⁹ Mustafa Tuna, "The Missing Turkish Revolution: Comparing Village-Level Change And Continuity In Republican Turkey And Soviet Central Asia, 1920-50", *International Journal of Middle East Studies*, 50(1), 2018, ss. 23-43.

¹⁶⁰ Erim, *a.g.e.*, s. 88.

¹⁶¹ *A.g.e.*, s. 195.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 3, Gömlek No: 12, Sıra No: 30.

BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 1.

BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 664, Gömlek No: 224, Sıra No: 2.

Resmi Yayınlar

C.H.F. Halk Hatipleri Teşkilatı Talimatı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1932.

C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, T.B.M.M. Matbaası, Ankara, 1931.

C.H.F. Programı (Fırkanın Üçüncü Büyük Kongrası Tarafından Kabul Olunmuştur), Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

C.H.P. 1936 İl Kongreleri, 1937.

C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası (9-16 Mayıs 1935), Ulus, Basımevi, Ankara, 1935.

C.H.P. Halkevleri Halkodaları 1932-1942, byy, 1942.

C.H.P. Tüzüğü (Partinin Dördüncü Büyük Kurultayı Onaylamıştır Mayıs 1935), Ulus Basımevi, 1935.

C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı, 1947.

Cumhuriyet Halk Fırkası Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları (10-18 Mayıs 1931), Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi (İkincikânun 1938 den 30 Haziran 1939 tarihine kadar), Cilt: 12, Ulus Basımevi, Ankara, 1938.

Cumhuriyet Halk Partisi, On Beşinci Yıl Kitabı, 1938.

Halkevleri 1932-1935 (103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı), bsy, bty.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1935.

Sürekli Yayınlar

Cumhuriyet

Son Posta

Ulus

Vakit

Kitaplar

[Atay], Falih Rıfki, *Faşist Roma Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makidonya*, 1. Baskı, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, bty.

[Atay], Falih Rıfki, *Moskova Roma Ankara*, 1. Baskı, 1932.

[Atay], Falih Rıfki, *Yeni Rusya*, 1. Baskı, Ankara, 1931.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İnkılâp ve Kadro (İnkılâbın İdeolojisi)*, 1. Baskı, İstanbul Milliyet Matbaası, Ankara, 1932.

Çağlayan, Ercan, *Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası (1923-1950)*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Çakmak, Fevzi, *İzmir Siyasi Hayatında Seçimler (1908-1945)*, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.

Emrence, Cem, *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Ergun, Yavuz, *CHP'li Menderes (1931-1945)*, 1. Baskı, Boyut Kitap, İstanbul, 2017.

Erim, Nihat, *Günlükler (1925-1979)*, haz. Ahmet Demirel, Cilt: 1, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

Giritlioğlu, Fahir, *Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, Cilt: 1 1. Baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.

Gökdemir, Oktay, *Cumhuriyet'in 90 Yıllık Çınarı CHP*, 1. Baskı, Yakın Kitabevi, İzmir, 2013.

Gülen, Ahmet, *Kronolojik Serbest Cumhuriyet Fırkası Tarihi*, 1. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2022.

İlyas Ahmet, ve Çoban, Ebru, *CHP Genel Sekreterlik Büroları: Patrimonyal Devlet Geleneğinden Karizmatik Otoriteye (1931-1946)*, Kadim Yayınları, Ankara, 2020.

Kabasakal, Mehmet, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi: 1908-1960*, 1. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1997.

Koçak, Cemil, *CHP ve Taşra (1930-1950 Akdeniz Bölgesi)*, Cilt: 1, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2019.

Koçak, Cemil, *CHP Genel Sekreterliği (1930-1945)*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2018.

Koçak, Cemil, *Madalyonun Arka Yüzü*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2021.

Koçak, Cemil, *Recep Peker Konuşuyor: "Disiplinli Hürriyet"*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2018.

Öz, Esat, *Türkiye'de Tek-Parti Yönetimi Ve Siyasal Katılım: 1923-1945*, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

Öz, Eyüp, *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Muhalif Ege*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, 2019.

Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

Uran, Hilmi, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1930)*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Uyar, Hakkı, *Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi*, 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.

Yetkin, Çetin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 2. Baskı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997.

Yetkin, Çetin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, 1. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.

Yılmaz, Onur, *CHP Tarihini İstanbul'dan Okumak: CHP İstanbul İl Başkanlığı Tarihi (1923-1980)*, 1. Baskı, Telos Yayınları, İstanbul, 2023.

Makaleler ve Kitap Bölümleri

Akdeniz, Suat, "Teftiş Raporlarına Göre Cumhuriyet Halk Partisi Ankara Teşkilatının Durumu (1936-1937)", *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 12, 2023, ss. 139-164.

Aldemir, Tuğba, "Chp Parti Müfettişlik Raporlarına Göre Niğde (1938)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 6, 2023, ss. 1978-1994.

Aydın, Ayşe, "Cumhuriyet Halk Partisi Müfettişlerinin ve Milletvekillerinin Gezi Raporlarına Göre Konya-Ereğli (1935-1942)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, 2023, ss. 438-458.

Göndürü, Sena Döndü, "1930 Yılı Sonlarında Cumhuriyet Halk Fırkası Taşra Teşkilatı: Heyet Raporları Üzerinden Bir Değerlendirme", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 66, 2020, ss. 123-152.

[Karacan], Ali Naci, "Biz Hürriyet Değil, Faşizm Gibi Bir İdare İstiyoruz!", *İnkılâp*, 15 Teşrinievel [Ekim] 1930, s. 1, 3.

[Karacan], Ali Naci, "Bizim Fırkanın Acınacak Hali", *İnkılâp*, 24 Teşrinisani [Kasım] 1930, s. 1.

[Karacan], Ali Naci, "Halk Muztarıdır!", *İnkılâp*, 24 Teşrinisani [Kasım] 1930, s. 1.

[Karacan], Ali Naci, "Rusyada Nasıl Bir Komünizm, İtalyada Nasıl Bir Faşizm Varsa Bizde de Bir Kemalizm Olmalıdır", *İnkılâp*, 2 Kanunuevel [Aralık] 1930, s. 1.

Karadeniz, Sedat, "Cumhuriyet Halk Partisi Teftiş Raporlarında Zonguldak (1938-1940)", *Genç Mütefekkirler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2024, ss. 47-80.

[Karaosmanoğlu], Yakup Kadri, "C. H. Fırkası", *Hâkimiyeti Milliye*, 29 Teşrinisani [Kasım] 1930, s. 1.

Karayaman, Mehmet, "Chp Parti Müfettişleri Raporlarına Göre Uşak (1935-1950)", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 3, 2017, ss. 459-496.

Kaynar, Mete Kaan, "Türkiye'nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 15-58.

Koçak, Cemil, "CHP-Devlet Kaynaşması (1936)", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 118, Ekim 2003, ss. 74-79.

Koçak, Cemil, "Tek Parti Döneminde CHP Parti Müfettişliği'ne İlişkin Ek Bilgi(ler)", *Mete Tunçay'a Armağan*, der. Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 675-681.

Koçak, Cemil, "Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti Müfettişliği", *Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan*, 1. Baskı, İstanbul Barosu Yayını, İstanbul, 1992, ss. 459-494.

Mayak, Faysal, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Konya'daki Teşkilat Yapısı Ve Faaliyetleri Hakkında Adnan Menderes'in Teftiş Raporu (1935)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 12, 2007, ss. 165-192.

Metinsoy, Murat, "Kemalizmin Taşrası: Erken Cumhuriyet Taşrasında Parti, Devlet ve Toplum", *Toplum ve Bilim*, Sayı:118, 2010, ss. 124-164.

Şahin, Güneş, "Chp Parti Müfettişlik Raporları'na Göre Kırşehir' de Siyasi, Sosyal Ve Ekonomik Hayat (1936-1947)" *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Sayı: 21, 2016, ss. 79-108.

Tabak, Serap, "Serbest Cumhuriyet Fırkası Denemesinden Önce İzmir'de Cumhuriyet Halk Fırkası (1928-1930)", *Toplumsal Tarih*, Cilt: 16, Sayı: 3, 1995, ss. 42-47.

Teke, Cevdet, "Adnan Menderes (Ertekin)'in Teftiş Raporuna Göre İçel Parti Teşkilatı", *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cumhuriyet Özel Sayısı*, 2023, ss. 365-375.

Tuna, Mustafa, "The Missing Turkish Revolution: Comparing Village-Level Change And Continuity In Republican Turkey And Soviet Central Asia, 1920–50", *International Journal of Middle East Studies*, 50(1), 2018, ss. 23-43.

Yılmaz, Murat, "Recep Peker, CHF ve Bürokrasi: Kâzım Dirik Örnek Olayı Üzerinden 'Parti-Devlet' Uygulaması ve 'Faşist Proje'", *Mete Tunçay'a Armağan*, der. Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 683-705.

Tezler

Aydın, Tülay, "Tek Parti Döneminde CHP'nin Taşra Örgütlenmesi ve Merkez-Taşra İlişkileri (1935-1945)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kahramanmaraş, 2018.

Vural, Demet Öztekinli, "İzmir' de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Kuruluşu ve Teşkilatlanması (1923-1938)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir, 2017.

Yılmaz, Zeynep, "CHP Parti Müfettişlik Raporlarına Göre İzmir (1935-1950)", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Uşak, 2019.